

Міністерство освіти та науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет філології
Кафедра журналістики

КУЛЬТУРА УСНОГО ПУБЛІЧНОГО МОВЛЕННЯ

ХРЕСТОМАТІЯ

для студентів II курсу спеціальності «Журналістика»

Івано-Франківськ
2022

Культура усного публічного мовлення : хрестоматія до дисципліни / укл.: Р. Л. Савчук. Івано-Франківськ : ПНУ, 2022. 72 с.

У хрестоматії подано матеріали для підготовки практичних занять, самостійної та індивідуальної роботи з навчальної дисципліни «Культура усного публічного мовлення».

Для студентів II курсу спеціальності «Журналістика».

ЗМІСТ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1. Теоретичні і практичні засади культури усного публічного мовлення

Поняття про культуру мовлення.....	5
Культура мовлення як чинник журналістської майстерності.....	7

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2. Усне мовлення – найважливіша форма існування мови як засобу комунікації

Культура і техніка мовлення в телерадіожурналістиці.....	15
Текст 1. Що може людський язик?.....	21

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3. Невербальні засоби спілкування

Текст 1. Уривок із тексту А. Содомори «Рука».....	22
---	----

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4. Техніка усного мовлення. Дихання та голос

Текст 1. Уривок із драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки.....	24
Текст 2. Поетичний вступ до поеми «Мойсей» Івана Франка.....	25
Текст 3. Молитва Слуги Божого митрополита Андрея про Божу мудрість.....	35

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №5. Дикція як складник техніки усного мовлення. Артикуляція

Текст 1. Костянтин Бальмонт. Лекція «Поезія як чаклунство».....	38
Складні випадки вимови шумних приголосних.....	40
Артикуляційна класифікація приголосних.....	42
Артикуляційна класифікація голосних.....	43
Текст 2. Скоромовки.....	44

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6. Орфоепія як наука про правильну літературну вимову. Інтонація

Текст 1. Оповідання про рідну мову.....	45
---	----

Текст 4. Уривки текстів.....	49
Знаки для партитури тексту.....	50
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7-8. Формування ораторської майстерності журналіста	
Структура публічної професійної промови.....	51
Умови успішного виступу.....	52
Тексти.....	55
Жанри красномовства.....	59
ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9. Символи, стереотипи як знаки світової та національної культури та їх роль у журналістській практиці	
Символи української мови як етнокультурний феномен.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Теоретичні і практичні засади культури усного публічного мовлення

Поняття про культуру мовлення

Невід’ємною ознакою освіченої, всебічно розвиненої людини є висока мовна культура, тобто вміння активно використовувати як знаряддя спілкування сучасну літературну мову з усіма багатствами виражальних засобів та властивими літературній мові нормами.

Основою мови є слово – одне з наймогутніших комунікативних знарядь людини. Безсиле само по собі, воно стає могутнім і нездоланим, дієвим і привабливим, якщо сказане вміло, щиро, вчасно й доречно. А власне так – цілеспрямовано, своєчасно, переконливо, виразно – повинна користуватися словом кожна людина в будь-якій сфері й за будь-яких умов спілкування. Недарма народна мудрість повчає: *говори не так, щоб тебе зрозуміли, а говори так, щоб тебе не могли не зрозуміти*. Це особливо важливе для людей, які постійно спілкуються з великою аудиторією, виконують адміністративні, державні обов’язки й покликані активно впливати на співрозмовника. Отже, необхідне глибоке знання літературної мови й уміння послуговуватися нею.

Мова здається нам чимось звичним і дуже простим, а насправді цей дивний людський феномен надзвичайно складний. Саме тому люди нерідко забувають: знати мову – ще не означає володіти нею. Звичайно, щоб «порозумітися», достатньо знати 3–5 тисяч слів. Але ж мова народу нараховує сотні тисяч слів (у найбільшому сучасному словникові зафіксовано біля 200 тисяч). Отже, багатство загальнонародної мови повинне виховувати прагнення до багатства індивідуального мовлення.

Наука, що вивчає нормативність мови, її відповідність тим вимогам, що ставляться перед мовою в суспільстві, називається культурою мови. Вона розробляє правила вимови, наголошення, слововживання, формотворення, побудови словосполучень і речень

та вимагає від мовців їх дотримання. Культурою мовлення вважаються правила літературного мовлення та вміння ними користуватися. Кожна освічена людина має прагнути до оволодіння культурою мовлення і в спілкуванні з іншими демонструвати уміння користуватися мовою.

Ділове спілкування та культура мовлення: навч. посіб. / М. І. Пентиліук, І. І. Маруніч, І. В. Гайдаєнко. – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – С. 11–12.

Культура мовлення як чинник журналістської майстерності

Розвій духовної культури соціуму визначається, насамперед, станом функціонування мови в усіх сферах суспільної діяльності. Ця проблема невіддільна від осмислення національного та соціокультурного феномену мовної особистості кожного. Від рівня індивідуального мовлення залежить формування загальнонаціонального мовного еталону, суспільних етичних та естетичних ідеалів.

Мовленнєва культура як складова загальної культури є одним із найважливіших показників цивілізованості суспільства. Нині досконале володіння мовою стає важливим компонентом професіограми фахівців різного профілю, що актуалізує увагу дослідників.

Журналістика належить до тих виняткових галузей знань, для яких мовлення є не абстрактним поняттям, а знаряддям висловлення авторської думки, способом передачі та засвоєння інформації, засобом спілкування, джерелом виразності та мовотворчості. Задля того, щоб ефективно впливати на розум, волю і почуття інших людей, представники цієї професії повинні досконало володіти мовленнєвою культурою – невід'ємним атрибутом та індикатором журналістської майстерності.

Проблема мовної культури журналіста не нова, але актуальна повсякчас. Про це свідчить і постійна увага до неї науковців. Питання мовної компетентності, зокрема й журналістів, висвітлено з різною мірою докладності в деяких працях сучасних українських дослідників: С. Єрмоленко [2], А. Капелюшного [3], О. Пономарева [5], О. Сербенської [6] та ін. До цієї теми не раз уже зверталися автори численних публікацій як у фахових виданнях, так і в загальній періодиці. Опубліковано чимало посібників і довідників з культури української мови [1; 2; 5; 6; 7]. «Культура мови – це проблема, що так чи інакше наявна в усякій національній спільноті та буває предметом публічного обговорення й пильної уваги

мовознавців, письменників, узагалі людей, небайдужих до виражальних можливостей слова або до престижу своєї мови» [5, 3].

Серед основних фахових умінь журналістів чільне місце займає рівень володіння словом. Це й регламентує одна із заповідей журналістики, за визначенням Е. Фіхтелиуса: «Бережіть культуру мови» [9]. Журналіст повинен бути носієм, творцем, пропагандистом культури слова, роблячи свій внесок у формування мовної особистості. А відтак рівень його власного літературного мовлення має особливе значення.

Важливо з'ясувати роль культури мовлення у формуванні журналістської майстерності. Для реалізації мети сформовано такі завдання дослідження: визначити поняття культури мови (мовлення) та її комунікативні ознаки, виявити основні порушення літературних норм у медіатекстах, окреслити основні шляхи їх уникнення та підвищення культури мовлення й журналістської майстерності.

Об'єкт дослідження – журнали «Журналіст України», «Вінничанка», газети: «День», «Місто» за 2013 р. Предмет дослідження – особливості мови сучасних друкованих видань щодо дотримання літературних норм і культури мовлення загалом.

В енциклопедії «Українська мова» культуру мови трактують як «рівень володіння нормами усної та писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування» [8, 285]. Культура мови оцінюється щодо точності, логічності, ясності, виразності, чистоти, стилістичної вправності висловлювання, майстерності мовця у використанні літературних норм у слововжитку, граматичному оформленні мови, у вимові та наголошуванні тощо. На її основі формується мовний етикет, засвоюються зразки мовної поведінки, що пов'язано з високим рівнем національно-мовної свідомості носіїв мови.

Якщо у XIX–XX ст. утвердженню літературних норм сприяв авторитет письменників, то з кінця XX ст. зростає роль мови засобів масової інформації, які сьогодні здійснюють величезний вплив на мовну ситуацію в державі. Помилки, які роблять журналісти, шкодять

функціонуванню та розвитку української мови. Культура журналістського мовлення стосується більш глобальної проблеми – «мовного питання», яке не втрачає гостроти.

Вельми актуальної теми торкається В. Лизанчук у статті «Україноцентризм в інформаційному просторі: поміж реальним і віртуальним» (ЖУ. – № 8. – С. 44–47). Учений акцентує увагу на незгасному «мовному питанні», яке стосується і ЗМІ, оскільки нині на 100 українців у нашій державі припадає 7 газет рідною мовою, тоді як на 100 росіян – 54 газети російською. До того ж, за даними моніторингу 8 провідних телеканалів України волонтерами руху «Простір свободи» у жовтні 2012 р., що тривав 64 години, українська мова лунає на каналах близько 28% часу, стільки ж відведено двомовним програмам, решта 44% належить російськомовним. Такі тенденції діяльності мас-медіа в Україні розвиваються під активним впливом російського інформаційного поля, що й формує світоглядні позиції та інтереси нашого народу. Науковець резюмує: «Щоби в інформаційному просторі України запанував україноцентризм, вкрай потрібні національно й соціально свідомі чільні діячі, журналісти – діяльні речники культурного націоналізму, які могли б реалізувати ідеї національної консолідації і соборності українського суспільства».

Засоби масової інформації – один із елементів громадського життя, який активно віддзеркалює суспільні процеси, впливає на громадську свідомість, формує суспільну думку, визначає духовні цінності. Мова ЗМІ – невід’ємний і значущий складник сучасного медіапростору, що чутливо реагує на всілякі інновації, зрушення в мовній системі, взаємодії мови та соціуму, проблеми духовної культури нації.

Виразним показником мовної компетентності та майстерності журналіста є його обізнаність із літературними нормами й мовностилістична грамотність. Суржик, калькування, порушення мовних норм загострюють тему екології мови загалом і в мас-медіа зокрема.

Аналіз фактичного матеріалу свідчить про наявність у журналістському мовленні значної кількості типових помилок. Не

вдаючись до редагування й коментування загальновідомих правил, наводимо лише приклади речень, зафіксовані в пресі.

Більшість авторів і редакторів не дотримується правил милозвучності мови, тобто чергування сполучників *і-й*, прийменників *у-в*, *з-зі-із*: В минулому році до переліку тестів ввели ще один предмет – Всесвітню історію, цьогоріч – світову літературу; Впродовж останніх років збільшили грошові премії за перемогу в обласному етапі Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року», а переможець на Всеукраїнському рівні отримує 10 тисяч грн.; Скільки у освітянській галузі області працює жінок? На Різдво Лідія приїздила додому і охоче поділилася своїми індійськими враженнями; Доповнюють експозицію нагороди майстрині та світлини з сімейного архіву; Була така Муза і у письменника Михайла Коцюбинського; Той же Макаренко у екстремальних ситуаціях використовував «метод вибуху»; У експерименті, який вони проводили, взяли участь 1000 добровольців (В. – 2013. – № 2); В своєму майстер-класі я сказала, що, перш, ніж нам створювати Бі-бі-сі, потрібно створити Британію (ЖУ. – 2013. – № 1. – С. 6); І коли так підготовлені журналісти будуть спілкуватися чи з політиками, чи з своїми мерами-губернаторами, інакше розмова йтиме (ЖУ. – 2013. – № 1. – С. 7); Не вперше очільники уряду зустрічаються з спілчанським активом (ЖУ. – 2013. – № 2. – С. 3); День Соборності і Свободи – одне з свят, яке заслуговує на всіляку повагу та підтримку (М. – 2013. – № 4. – С. 7); Влаштувати зелений куточок можна у акваріумі! (М. – 2013. – № 9. – С. 39).

Порушення орфографічних норм пов'язане з написанням іншомовних слів: Вам можуть оппонувати деякі редактори (ЖУ. – 2013. – № 1. – С. 5); Цифри можуть викликати певну заздрість у колег з комунальних медіа інших регіонів. Але ця сума складає мізерну частку столичного бюджету (ЖУ. – 2013. – № 4. – С. 12); А тут він ще написав лібретто комічної опери «Богатирі» (про хрещення Русі) (ЖУ. – 2013. – № 4. – С.

46); *Учора в столиці Катару почався другий день самміту Ліги арабських держав* (Д. – 2013. – № 55. – С. 3); *А полтавська вишивка вирізняється ніжною колірною гаммою та мотивів – тут відтінки блакитного, охристого, зеленого, сірого та білий кольори, а то і «білим по білому»* (Д. – 2013. – № 41. – С. 12); *Лялькове хоббі – недешево задоволення* (М. – 2013. – № 12. – С. 32); *Дистрибьютори супутникового телебачення скаржилися на конференції на піратство з боку деяких кабельних операторів* (ЖУ. – 2013. – № 6. – С. 44); – *Діти-індіго в моїй практиці не зустрічалися, а ось гіперактивних останнім часом побільшало* (В. – 2013. – № 4. – С. 19); *Твори Чайковського позбавляють від стресів, покращують настрій джаз і блюз, нормалізує сон сюїта «Пер Гюнт» Гріга, серцеву діяльність покращує «Весільний марш» Мендельсона* (В. – 2013. – № 4. – С. 33); *Сімнадцятирічна дівчина підкорила серця і глядачів, і жюрі конкурсу* (М. – 2013. – № 9. – С. 33); *Член жюрі Валерій Горобець, який з власного досвіду знає, що таке районна преса, так характеризує «Решетилівський вісник»...* (ЖУ. – 2013. – № 6. – С. 14).

Значна кількість лексичних помилок стосується калькування російських слів, на чому неодноразово наголошують мовознавці, але вони й далі побутують у журналістському мовленні: *Те, з чим я згоден, що співпадає з моїми поглядами, нормами, цінностями, те, до чого ставлюся позитивно, навіювати – нонсенс* (ЖУ. – 2013. – № 3. – С. 39); *Дні народження всіх членів родини Довгань співпали зі знаменними датами календаря і, певною мірою, впливають на плин їх життя...* (В. – 2013. – № 3. – С. 26); – *Світ жорстокий, ось так він поступає з людськими душами, – резюмував* (В. – 2013. – № 2. – С. 3); *Австралія вибачилася за насильницьке усиновлення* (Д. – 2013. – № 52. – С. 3); *З покладеними на неї обов'язками вона справляється успішно, за що велике їй спасибі* (В. – 2013. – № 3. – С. 11); *Ф. Бекон намагається зрозуміти, чому людина часто сприймає адресовану їй інформацію невірно* (ЖУ. – 2013. – № 3. – С. 38); *Термін «тезаурус»*

походить від грецького слова «скарбниця, сховище» і означає в даному випадку словарну модель світу – повний перелік слів, які ми знаємо й розуміємо (ЖУ. – 2013. – № 3. – С. 38); Я представив учасників та звернувся до господаря, але замість докладної відповіді, про яку домовлялися, він, сказавши пару речень, замовк (ЖУ. – 2013. – № 3. – С. 38); За великим рахунком, в кожному конкретному випадку комунікації – підготовки публікації, передачі, виступу – треба визначатися, а де ж та міра в діапазоні банальність–оригінальність, на який рівень аудиторії розраховувати, на який її стан (ЖУ. – 2013. – № 3. – С. 40); Ділові жінки використовують [хустку] у якості кашне (В. – 2013. – № 4. – С. 31).

Особливо проблемні граматичні норми, із якими пов'язане неправильне вживання:

- відмінкових форм іменників: «Путивльські відомості», окрім трудового колектива, мають у співзасновниках і владні інституції – райраду та райдерж адміністрацію (ЖУ. – 2013. – № 1. – С. 21); У бізнеса і населення просто немає коштів (ЖУ. – 2013. – № 2. – С. 5); Можна наводити ще багато визначень цього терміну... (ЖУ. – 2013. – № 3. – С. 44); – Любов Михайлівно, звідкіля беруть витoki психології як науки? (В. – 2013. – № 4 – С. 18);

- ступенів порівняння прикметників: Зелений салат для дітей корисніший молока (М. – 2013. – № 19. – С. 38); ...хоча для останнього то був не самий вдалий день.... (ЖУ. – 2013. – № 6. – С. 29);

- числівникових утворень: В нашої лютневій пошті зустрілися два листа, в яких згадується Наталія Кондратюк (ЖУ. – 2013. – № 3. – С. 17); Два гетьмана, кілька генеральних старшин та низка громадських діячів, меценатів і науковців – таким є внесок роду Скоропадських до пантеону найвизначніших українців (Д. – 2013. – № 42. – С. 10); Проте сьогодні Карін вирощує 160 тисяч равликів на рік, це близько три тонни, і її «равликовий бізнес» приносить значно більше прибутків, ніж

тваринницька ферма її чоловіка (В. – 2013. – № 4. – С. 22); *І зараз, на свій семидесятирічний ювілей, Василь Пясецький, який уже кілька років – вільна пташка, ніде офіційно не працює...* (ЖУ. – 2013. – № 1. – С. 22); дієслівних форм наказового способу: *Давайте разом зі спілкою розбудимо апетит до самоосвіти* (ЖУ. – 2013. – № 1. – С. 4); *Давайте проведемо анонімну вікторину для членів НСЖУ зі знання історії* (ЖУ. – 2013. – № 1. – С. 6).

- прийменниково-іменникових конструкцій: *Згідно останніх опитувань серед молоді, яка вступила до вишів, та їхніх батьків, цей відсоток складає 67* (В. – 2013. – №2. – С.9); *В армії, користуючись бібліотекою, завжди вибирав книжки та періодику по фотосправі* (ЖУ. – 2013. – № 1. – С. 22); *Таким чином в Україні були зроблені безпрецедентні зусилля по впровадженню медіа-освіти* (ЖУ. – 2013. – № 1. – С. 35); *Минулого року я робив доповідь в ЮНЕСКО по цій темі* (ЖУ. – 2013. – № 4. – С. 9); *Тижневик «Решетилівський вісник» з Полтав-ської області в останнє десятиріччя утримує першість у регіоні по тиражу та по економічних показниках діяльності* (ЖУ. – 2013. – № 7. – С. 18).

Зауважимо, досить важлива й відповідальна роль у культивуванні літературної мови на сучасному етапі її розвитку належить журналістові, а це вимагає від нього знань ustalених стандартних норм і досконалого володіння ними у своїй діяльності. Журналістську майстерність визначають не лише фахова компетентність, комунікативні здібності, творчий потенціал, а й висока культура мовлення. Тому варто підвищувати її рівень повсякчасно, прагнути до самовдосконалення себе як мовної особистості, усвідомлено користуватися літературними нормами й мовними скарбами.

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що культура усного й писемного мовлення журналістів привертає увагу в аспекті порушення літературних норм. Для уникнення таких тенденцій редакторам варто ретельніше готувати журналістські матеріали, а працівникам

ЗМІ удосконалювати власну мовну компетентність. Окрім досліджених друкованих видань, перспективним вбачаємо дослідження мовлення сучасних радіо й телебачення.

Література

1. Волощак М. Неправильно – правильно. Довідник з українського слововживання: За матеріалами засобів масової інформації / Марія Волощак. – К.: Просвіта, 2004. – 160 с.
2. Довідник з культури мови / За ред. С. Єрмоленко. – К.: Вища школа, 2005. – 400 с.
3. Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації: Навчальний посібник / А. О. Капелюшний. – Львів: ПАІС, 2009. – 432 с.
4. Лизанчук В. Без української мови, культури, духовності не може бути української України / В. Лизанчук // Слово і час. – 2005. – № 2. – С. 3–11.
5. Пономарів О. Д. Українське слово для всіх і для кожного / Олександр Пономарів. – К.: Либідь, 2013. – 360 с.
6. Сербенська О. А. Культура усного мовлення: практикум / Олександра Сербенська. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.
7. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. – К.: Знання, 2004. – 367 с.
8. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. – К.: Українська енциклопедія, 2004. – 824 с.
9. Яцимірська М. Г. Культура фахової мови журналіста: Навч. посібник / М. Г. Яцимірська. – Львів: ПАІС, 2004. – 332 с.

Каленич В. Культура мовлення як чинник журналістської майстерності // Український інформаційний простор. – 2014. – Число 3. – С. 72–76.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Усне мовлення – найважливіша форма існування мови як засобу комунікації

Культура і техніка мовлення в телерадіожурналістиці

Журналістика радіо і телебачення належить до тих виняткових галузей знань, для яких мовлення є не абстрактним поняттям, а знаряддям висловлення авторської думки, способом передачі та засвоєння інформації, засобом спілкування, джерелом виразності та міфотворчості. Задля того щоб ефективно впливати на розум, волю і почуття інших людей, представники цієї професії повинні досконало володіти мовленнєвою культурою.

На сучасному етапі розвитку електронних засобів масової інформації журналіст радіо і телебачення виступає одночасно в кількох іпостасях – здобувача, укладача, редактора, аналітика, оформлювача, тлумача, коментатора, оглядача інформації та безпосереднього виконавця ролі, її дикторського озвучування. До реалізації останньої в процесі розвитку вітчизняної мережі телерадіомовлення склалися професійні вимоги, спрямовані передусім на забезпечення якості подачі інформації в ефір. Вони передбачають дотримання певних законів, принципів і правил у трьох основних напрямках: культура публічного виступу, культура мови і техніка усного мовлення. Кожен з них має свої складові, що потребують ретельного осмислення, вивчення й практичного опанування. Адже в цій професії виявляється важливим не лише те, що говориться, а й обов'язково те, як говориться. У певному розумінні це є специфікою телерадіожурналістики, бо неправильно вжиті в ефірі наголос, вимова, слово можуть спотворити зміст і мати непередбачені наслідки. До того ж, будь-які порушення техніки усного мовлення миттєво позначаються на культурі мови журналіста і цілком обґрунтовано викликають недовіру як до нього самого, так і до результатів його професійної діяльності.

Отож не дивно, що ще 15-20 років тому озвучування інформації на радіо і телебаченні виконували переважно фахівці в цій галузі – диктори, яких для мережі українського телерадіомовлення готували протягом 4-5 років лише в кількох вищих театральних навчальних закладах України. Потім проводилися численні конкурси, в яких брали участь випускники тих інститутів. Умови та критерії відбору до участі в конкурсі дикторів були чітко визначеними. Суворі судді – визнані фахівці та театральні педагоги оцінювали не тільки зовнішність, голосові дані, а й рівень володіння культурою і технікою мовлення претендентів. Право ж працювати диктором республіканського радіо і телебачення виборювали кращі з кращих. Микола Погрібний, Олена Коваленко, Іван Рябоштан, Ольга Копотун, Світлана Горлова, Тамара Стратієнко своїм мистецтвом захоплювали мільйони співвітчизників. Українська мова з вуст дикторів радіо і телебачення звучала в ефірі гідно, гордо й досконало навіть у часи ідеологічного пресингу та шовіністичного тиску. Гадаю, чистий тон її звучання зумовлений цілим комплексом чинників і причин, поміж яких, зокрема, й високі вимоги до культури й техніки мовлення телевізійних ораторів.

Зрозуміло, що в ті часи журналісту без відповідних навичок і вміння виходити в ефір власним голосом було практично неможливо. Його функції на радіо і телебаченні в ті часи можна порівняти з функціями драматурга, який власноруч створював п'єси, був їхнім автором, але за відсутністю акторського хисту сам у них не грав, бо за нього це професійно робили інші фахівці - актори.

Кардинальні зміни в суспільстві, що відбулися в останні десятиріччя ХХ століття, та новітні комп'ютерні технології зумовили певні зрушення в розвиткові журналістики як важливої гуманітарної галузі. На якісно новий щабель піднялася й телерадіожурналістика, завдяки чому на українському радіо і телебаченні з'явилися нові імена, чудові програми, змінилася стилістика подачі інформації та ракурси її висвітлення, зміцніло слово правди, помітно пожвавився ефір. Усе це сприяло об'єктивному суспільному визнанню значних здобутків у цій галузі. Та все ж на загальному тлі якісних зрушень

культура і техніка мовлення більшості сучасних журналістів радіо і телебачення характерна скоріше від'ємною, аніж додатною рисою, оскільки багатьом із них бракує практичних навичок і вмінь, починаючи з основ фонаційного дихання, артикуляції, дикції та закінчуючи нормами наголошення, вимови, виразності інтонації. Саме тому останнім часом з гучномовців та екранів телевізорів ми чуємо порушення журналістами акцентологічних норм української літературної мови. Дедалі частіше розповідають вони про випадки, а не випадки, про вимоги, а не вимоги, про навчання, а не навчання, про те, як комусь поталанило, а не поталанило, про рукопис, а не рукопис, про погоду в листопаді, а не в листопаді і т.д. Хоча за останні роки вийшли друком чудові довідники С. І. Головащука (1, 3 – 191), І. П. Ющука (2, 45 – 47) та навчальні посібники з української мови і культури мовлення (3, 47 – 53), в яких розглядаються, зокрема, й норми наголошення (4, 26 – 33).

Небезпечних масштабів набули порушення норм вимови. Тут спостерігаються щонайменше три руйнівні тенденції. Перша стосується “фекання”, від якого виникає враження про те, що наша журналістська молодь ніколи не чула про нескладовий “у” в орфоепії української літературної мови, оскільки не послуговується ним, принаймні практичними навичками його застосування у своєму публічному мовленні вона не володіє. Слепе ж наслідування інших мов – німецької, ідишу, російської та недбале ставлення до культури української мови, постійне порушення правил і норм її вимови і призвело до поширення згаданої вище тенденції. Напевно тому “фекання” в телевізійному ефірі набуло загрозливих масштабів. Звучить таке: “Сказаф, пішоф, зробиф” замість “сказау, пішоу, зробиу”; “свідкіф, фактіф, доларіф”, замість “свідкіу, фактіу, доларіу”; “Киїф, Каніф, Харкіф”, замість “Киїу, Каніу, Харкіу”; “піфтора, безкоштофно, будіфничий”, замість “піутора, безкоштоуно, будіуничий”.

Не менш загрозливою є тенденція “шокання”, що інколи нагадує про себе з вуст не лише продавців одеського привозу, а й, на жаль, і тележурналістів. Вона відображає ігнорування норм вимови

шиплячих приголосних української мови “ч” і “щ”, які відповідно до них повинні звучати твердо, наприклад: “часто, щоразу, чемний, щирий, чоловік, борщ”. На щастя, вона поширена переважно в південних та південно-східних регіонах України.

Третя тенденція – “цікання” теж є характерною не лише для деяких говірок північних і північно-східних районів Чернігівщини. Вона відрізняється неприпустимою зміною у вимові м'якої проривної приголосної “т” на м'яку свистячу “ц”. Наслідком такої зміни і є “цікання”: “поцім” замість “потім”, “цік” замість “тік”, “кацівський” замість “катівський”.

Стосовно техніки мовлення, то тут переважна більшість тележурналістів покладається на її природну розвиненість, а тому артикуляцією, дикцією та інтонаційною виразністю володіє на рівні пересічних громадян. На жаль, на сучасному телебаченні стала цілком можливою навіть демонстрація ораторами своїх мовленнєвих вад. Існує ціла низка причин, що зумовили цей стан речей, та аналіз їх не є метою даної статті. Зауважимо лише, що гонитва господарів деяких телевізійних каналів і програм за дармовизною та дешевизною, безперечно, не сприяє підвищенню рівнів володіння культурою і технікою мовлення журналістів. Тому в їхніх програмах працюють не ті, хто це робить краще за інших, а скоріше ті, хто з тих чи тих причин потрапив у безвихідь і згоден працювати за мізерну та ще й несвоєчасну платню. За таких умов господарям телевізійних каналів напевно не зручно вимагати від працюючих, окрім безмежного терпіння, ще й техніки мовлення.

Отже, наслідки економічної кризи в країні, а ще потурання ділкам від телебачення, реклами та журналістики в їхній гонитві за надприбутками, не сприяють ані підвищенню культури і техніки мовлення на радіо й телебаченні, ані збереженню української літературної мови, ані утвердженню її в статусі державної.

До того ж, сучасним журналістам радіо і особливо телебачення бракує навичок культури і техніки усного мовлення та ораторської майстерності. Якщо письмовими формами української літературної мови, її стилістикою, лексикою, фразеологією вони оволоділи в

процесі навчання і, таким чином, здобули висоти лінгвістики, то паралінгвістика, що переймається виразністю голосу, його силою, висотою, тембральним колоритом, темпоритмом, мелодійністю та інтонаційною виразністю мовлення, для багатьох журналістів радіо і телебачення залишилася нескореним еверестом. Хоча саме ці якості насамперед репрезентують журналіста в ефірі перед численною аудиторією його слухачів та глядачів.

Слід зазначити, що відсутність у переважної більшості телевізійних ораторів практичних навичок культури і техніки мовлення не сприяє розвиткові української літературної мови, скоріше навпаки – розхитує її основи, не дозволяє повною мірою використовувати її виражальні можливості тощо.

А чого варті оті “СВ шоу” із “золотим фондом” суржику Верки Сердючки зразка 2000 року, “Не всі дома” з чіткою орієнтацією на відповідних “героїв” і глядачів, “Шоу довгоносиків” з характерним спотворенням образів українців, “Повне мамаду” з “мамадайцями” і “мамадайчиками” та інші новації в телерадіопросторі незалежної української держави?! Так чи інакше вони пропагують суржик, недолугість, безкультур'я, кіч і в жодному разі не сприяють поширенню української літературної мови.

Таким чином, електронні засоби масової інформації, як і молода галузь телерадіожурналістики потребують пильної уваги як з боку державних інституцій, так і з боку громадськості, оскільки змінити існуючий стан речей на краще можна лише шляхом подолання байдужості, перешкод та амбіцій. Українська літературна мова потребує захисту не лише з боку влади, а й з боку мовців, усіх тих, хто пишається нею, хто захоплюється її мелодійністю, хто не байдужий до її долі, хто вважає себе її шанувальником.

Наведені вище факти переконують у тому, що система підготовки журналістів радіо і телебачення потребує вдосконалення. Чільне місце в ній повинні посісти навчальні курси, орієнтовані на практичне оволодіння культурою мови, у тому числі й орфоепією, технікою усного мовлення, ораторським мистецтвом, майстерністю виступу в ефірі.

Варто звернути увагу і на той факт, що викладання “Риторики” чи “Основ ораторського мистецтва” в сучасних вищих закладах освіти зведено здебільшого до вивчення їх історії та теорії, що, безперечно, є справою необхідною, але не єдино важливою. Вивчення ж методики і практики красномовства в межах згаданих вище курсів та виділеного на їх опанування часу (1 навчальний кредит = 54 год.) виявляється справою нереальною. Задля подолання цих суперечностей слід доповнити вивчення курсів історії та теорії риторики ще й методикою та практикою ораторського мистецтва з виділенням для практичного опанування додатково ще 1 навчального кредиту.

Культура мовлення як складова загальної культури особистості є важливою ознакою інтелігентної людини. Для журналіста радіо і телебачення – це ще й професійна якість, формування якої починається задовго до вступу в університет і триває впродовж усього періоду навчання в ньому. Корисним щодо цього може бути інтегрований курс “Культура і техніка мовлення”, мета якого сформувати навички і вміння практичного застосування фонаційного дихання, артикуляції, дикції, норм наголошення, вимови, слововживання.

Спецкурс “Майстерність виступу в ефірі” є логічним підсумком фахової підготовки журналістів радіо і телебачення. Він передбачає як володіння певним поняттєвим апаратом журналістики, риторики, стилістики, культури мови, психології, так і навичками техніки усного мовлення, студійної роботи з мікрофоном, телекамерою та суфлером.

Культура і техніка мовлення в телерадіожурналістиці посідає чільне місце, оскільки слово є одним із інструментів професійної діяльності журналіста в цій галузі. Від того, наскільки він має багатий словниковий запас, наскільки розвинута в нього культура мови, наскільки володіє він технікою мовлення та ораторським мистецтвом, багато в чому залежить його професійна майстерність, імідж та успіх.

Культура і техніка мовлення в телерадіожурналістиці / Юрій Єлісовенко // Стель і текст. – 2001. – Вип. 2. – С. 169–170.

Текст 1

Що може людський язик...

Одного разу, як розповідають історики, філософ античної Греції Ксанф запросив гостей. Перед цим дав наказ своєму рабові Езопу подати на вечерю найкращу страву. Езоп купив язики і приготував з них страви. Ксанф поцікавився, чому Езоп подає лише язики, і почув мудру відповідь:

– Ти наказав купити найкраще. А що може бути на світі краще, ніж язик? За допомогою язика будують будинки, розвивають культуру. За його допомогою ми вивчаємо науки і отримуємо знання, за допомогою язика люди можуть спілкуватися одне з одним, вирішувати різні справи, просити, вітати, миритись, давати, отримувати, виконувати прохання, говорити про свою любов, освідчуватися в коханні. Ось чому й треба думати, що нема нічого кращого за язик.

Іншого разу Ксанф дав розпорядження, щоб Езоп приніс до обіду найгірше. Езоп знову пішов купувати язики. Господар здивувався. Тоді Езоп став пояснювати:

– Ти наказав принести найгірше. А що є на світі гірше за язик? За допомогою язика люди засмучують і розчаровують одне одного, лицемірять, брешуть, обдурюють, хитрують, сваряться. Язик може запродати, образити. Чи може бути що-небудь гірше за язик?

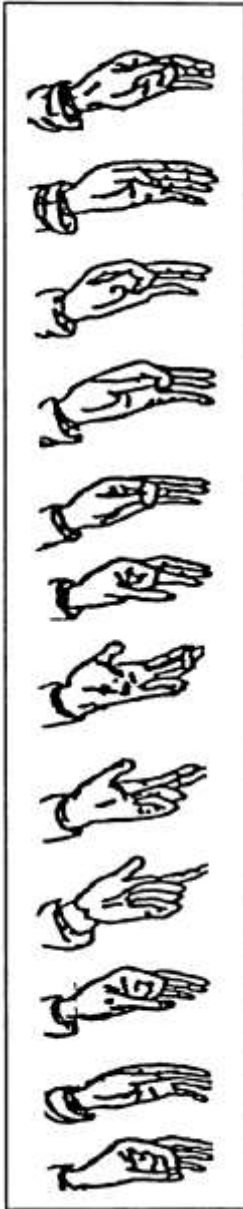
10. У яких слов'янських мовах слова, спільнокореневі з українським *язик*, уживають у значенні "мова"? Використайте етимологічні словники.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Невербальні засоби спілкування

Текст 1

Уривок із тексту А. Содомори «Рука»

І якщо очі – дзеркало душі, то руки – її тлумачі. Дивніші, ніж язик, що навчився говорити. І навіть, коли мовою володіємо досконало, без рук, які теж по-своєму промовисті, не обходимося. Рука кличе, рука – проганяє. Рукою привітно махаємо, рукою – погрожуємо. Руками розводимо, руки опускаємо. Руками сплескуємо чи хапаємося за голову. Руки схрещуємо на грудях, переплітаємо, заломлюємо, ламаємо, складаємо до молитви. Руки зводимо до неба, закладаємо за спину, потираємо від задоволення, плещемо в долоні. Руки подаємо назустріч; руками – відсахуємося. Руками закриваємо обличчя, аби не бачити; дивимося з-під долоні – аби краще бачити... У кожному русі – стан душі, вияв бажання, волі. Навіть голосуємо – руками. Бо рука – то голос. Коли мовчимо – говорять руки. Вони, як і душа, рідко бувають непорушними. Хіба що при молитві: долонею до долоні, пальцем до пальця. Але ця непорушність, повторюємо, – не бездіяльна, бо й по руках, не розпорошуючись, молитовна енергія струмить угору, до Всевишнього...

Хрестимося правицею, а далі складаємо до молитви і правицю, і ливицю. Тут вони рівноправні, єдині. Але це – молитва. В житті ж, буває, права рука не відає, що творить ліва. Роздвоюємося. Втрачаємо єдність самі з собою...

Рука сіяча, рука гладіатора. Рука скрипаля, рука каменяра Рука жонглера, рука весляра Рука диригента, рука маляра... Рука на кермі, на живчику, на Євангелії... Рука, що виводить першу літеру, рука – що пише заповіт... Рука в кишені, рука – до кишені... Руки, руки, руки... Виліплюючи їх – самі лише руки – Роден ліпив саме життя, найвиразніший, найкрасномовніший його вияв.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4
Техніка усного мовлення. Дихання та голос

Текст 1

Уривок із драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки

“Той, що в скалі сидить”:
Я поведу тебе в далекий край,
незнаний край, де тихі, темні води
спокійно сплять, як мертві, тьмяні очі,
мовчазні скелі там стоять над ними
німими свідками подій, що вмерли.
Спокійно там: ні дерево, ні зілля
не шелестить, не навіває мрій,
зрадливих мрій, що не дають заснути,
і не заносить вітер жадних співів
про недосяжну волю; не горить
вогонь жерущий; гострі блискавиці
ламаються об скелі і не можуть
пробитися в твердиню тьми й спокою.
Тебе візьму я! Ти туди належиш:
ти бліднеш від огню, від руху млієш:
Для тебе щастя – тінь, ти нежива.

Текст 2

Поетичний вступ до поеми «Мойсей» Івана Франка

Якщо уявити творчість Івана Франка як наповнений мірадами більших і менших світил космос, то серед них найяскравіше астральне видиво – поема “Мойсей”. Поетичний вступ до неї, що починається словами “Народе мій, замучений, розбитий”, супутник тієї зорі, але водночас автономна зірка, яка пульсує на осьовій лінії світового простору Франкових писань.

Франко створив те послання до свого народу, на перший погляд, за випадкових обставин, але в житті великих людей, як взагалі в історії, дуже часто випадок є ознакою логіки неунікненної закономірності. Видавець поеми Беднарський у вже готовій верстці книжки помітив, що її перша сторінка незаповнена (помилка друкарів), і попросив автора написати негайно, на завтра, очевидно, прозою, невеличку передмову до “Мойсея”. Це було 19-го липня, а вночі на 20-е липня 1905 року передмова була написана не прозою, а віршем.

Чи був цей твір інспірований твором Пантелеймона Куліша “До рідного народу” з відомим початком: “Народе без пуття, без честі і поваги”? Складне питання. Франко негативно ставився до деяких писань Куліша, в тому числі й до згаданого вірша, але справедливо відзначив, що “хиби його (Куліша) особистої вдачі і його світогляду в очах потомності значно вменшаться, а за те великі його заслуги визначаться виразніше”. Можливо, Кулішеве звертання до народу зблиснуло перед Франком, коли він почав писати своє звернення, але для нас важливо збагнути не поштовх до написання, а різницю в поглядах двох класиків на народ. Оцінюючи лише одну (та й то неправильно!) козацьку сторінку нашої історії, автор “Чорної ради” картає український народ, а Франко, подаючи різкі, безпощадні характеристики українського народу, виставляє і його незаперечні високі якості, показує переможну і ясну будучину нашої нації. В поетичному вступі до “Мойсея” нема базованої на якійсь фольклорній прикметності чи на якійсь одній історичній події і зачненої на цьому вузької, народницької думки. Народ в розумінні Франка – це

²¹ Лекція, яку Дмитро Павличко прочитав 11 жовтня 2000 р у Львівському національному університеті ім. Івана Франка з нагоди отримання почесного звання доктора *honoris causa*.

рухома, суперечлива в своєму розвитку, але зростаюча в своїй духовності невмируща сила, яка прагне свободи і дає свідомість колективного безсмертя мислячій національній одиниці.

У поетичному вступі до "Мойсея" геній Франка вже був на висоті цієї поеми, крім того, він був змобілізований не лише цейтнотом короткої липневої ночі, а й відчуттям браку часу на реалізацію численних задумів, які роїлися в ньому. Тут геній Франка явив себе в досконалій довершеності, яку в українській літературі можемо ще спостерігати в "Посланні живим і мертвим" Тараса Шевченка.

Поетичний вступ до "Мойсея" написаний класичними терцинами, формою, яку Франко вперше використав і яку довів до надзвичайної гнучкості й блиску в нашій поезії. Судячи з того, як рідко після Франка українські поети зверталися до терцини, можна зробити висновок, що ця непокірна форма не піддавалася їм і що досі її неперевершеним приборкувачем і паном у нас є Франко. Терцина до нас і взагалі до європейської поезії прийшла з Італії; славу цій складній поетичній, широко для фантазії відчиненій строфі зробив Данте, наповнивши її філософським змістом "Божественної комедії". Між іншим, у передмові до своєї книжки про Данте, писаній 1912 року, Франко згадує, що він ще "бувши учеником гімназії в Дрогобичі, читав деякі уступи Дантової поеми в німецькому перекладі, а потім пробував читати цілість у польському перекладі". Незважаючи на те, що німці, поляки та інші європейці перекладали терцини Данте своїми мовами частіше й більше, як українці, саме в українській поезії завдяки Франкові терцина прижилася найкраще. В "Божественній комедії", до речі, є також звертання до Італії, до народу.

В будові терцини закладена вимога троїстої повторюваності і потрійного оновлення думки, а сам принцип потрійності лежить в основі ораторської і взагалі будь-якої аргументації, а якщо вдуматися глибше, то між терциною і всіма троїстими реаліями і символами, від Святої Трійці до тризуба, існують незримі, але базовані на законі природи похопні зв'язки.

В терцині кожен рядок чекає на продовження свого змісту, кожна рима прагне свого подвійного відлуння. В поезії – це ніби симфонічна музика, в той час як дворядкова або навіть чотирирядкова строфа нагадують лише коротку й просту мелодію пісні. Терцина є складовою частиною октави і сонета, цих також складних і витончених форм, культивованих у нас неокласиками, поетами, що в ХХ столітті, крім Франка й Лесі Українки, внесли більше європейського духу в нашу літературу, як так звані модерністи, що свій

унікальним збігом історичних обставин, а й тим незаперечним визвольно-бойовим розвитком самого українського народу, його дозріванням до державності, що супроводжувалось кривавими жертвами на полях битв і не меншими жертвами в советських тюрмах та засланнях, де гинули за ту ж таки державницьку ідею найкращі українські таланти й розуми.

Отож, у пролозі до "Мойсея" відбувається зіткнення двох суперечливих мотивів як у показі самого народу, так і в образі самого Мойсея-Франка. До такого розуміння нації і своєї власної ролі в історичному поході нації до свободи Франкові допомогла піднятися його безмежна, підтверджена несамовитою працею любов до свого народу.

Але народ, який є паралітиком, гноєм, тяглом у бистроїзних потягах сусідів, це – ще нікчемніший і страшніший народ, ніж той, що його малює Куліш, але саме цей народ любить автор "Мойсея". В жодному іншому творі української поезії любов до народу не була з такою силою і правдою, з такою розпукою й одержимістю показана, як у поетичному вступі до поеми "Мойсей".

Звичайно, існує прозова, наукова передмова до "Мойсея", написана до другого видання поеми 1912 року. Тут виступає зовсім інший Франко, енциклопедичний розум якого стоїть на студений віддалі від свого ж стражденного поетичного серця, і, здається, нема між ними зв'язку, здається, то взагалі різні особистості виступають у одній особі. А проте в тій прозовій передмові ледь-ледь, майже непомітно, та все ж привідкривається таємниця глибоких психологічних взаємин між Мойсеєм і ліричним героєм із поетичного вступу до поеми.

Франко пише: "В біблійнім оповіданні сам Бог показує Мойсеєві Палестину; у своїй поемі я приложив се до ролі Азазеля з наміром зазначити якнайсильніше контраст між пророцькими обіцянками і тим, що дійсно ждало гебреїв у Палестині. Сей контраст я вважав потрібним зміцнити не тільки показом географічного положення та різноплеменності Палестини, але надто ще об'явою про долю, яка чекала гебреїв у тім краю. І се я поклав у роль Азазеля як найсильнішу часть демонської спокуси, що може захитати віру навіть найсильнішого характеру. Але не треба забувати, що ся роль Азазеля в моїй поемі являється тільки поетичним об'єктивуванням власної психологічної реакції, яка мусила відбутися в душі пророка після того, як його відіпхнув його народ. Крайній вислів тої психологічної реакції, що з душі пророка виривається словами: "Одурих нас Єгова!", не був зовсім тріумфом демона-спокусника, який у тій

хвилі зо сміхом відступає від Мойсея, але був тільки зазначенням межі людської віри та людської сили, до якої дійшовши, Мойсей почуває слова самого Бога, що розкривають йому далеко ширший кругозір від того, який міг розкрити йому Азазель, проясняють йому високу мудрість провидіння, що кермує долею народів, і дають його душі й тілу остаточне заспокоєння”.

Примітивне й наївне було б твердження, що Франко сприймав образ ізраїльським народом і самим Єговою зневаженого пророка Мойсея як свою трагічну подобу головним чином через те, що сам був принижуваний галицьким оточенням і тяжко битий протягом усього життя жорстокою долею. Звичайно, крихта гіркоти від того, що доводилося йому переживати через укуси з боку певної частини як української, так і польської інтелігенції, була в його серці. Але оте знесилення журбою, побиття стидом, роздирання сумнівами, оте бачення себе самого в образі доведеного до крайнього відчаю, але не зламаного Мойсея, приходило до Франка з його вистражданої самооцінки, пов'язаної не тільки і не стільки з його власними ідейними хитаннями та помилками, а з трагедією бездержавності українського народу, провину за рабський сором і роз'єднаність якого поет брав на себе.

Демон пустині Азазель показував Мойсееві, яка маленька, бідна, перенизана безплідними, кам'яними кряжами гір Палестина, він розкривав перед пророком страшну, криваву від ударів наїзників майбутність ізраїльського народу в тій обітованій землі і доводив провідника євреїв до крайньої зневіри й розчарування в меті свого життя. Але нечистий геній Азазель не сягнув своєю спокусою до духовних надбань, які може здобути визволений народ; дух пустині демонструє насамперед матеріальні труднощі, котрі чекають на вибавлене з єгипетської неволи гебрейське плем'я.

І тут ми повинні вчитатися у Франкове звернення до народу і побачити, що той народ нагадує паралітика на роздоріжжю не тому, що він просто жебрак, а тому, що потоптана його мова й пісня, тому що він раб, тому що його історія, його довга боротьба за свободу виявилась невдалою, надаремною, і всі ті питання, які Франко ставить перед провидінням, що “кермує долею народів”, стосуються передовсім духовного життя нації.

*Невже задарма стільки серць горіло
До тебе найсвятішою любов'ю,
Тобі офіруючи душу й тіло?*

Задарма край твій весь

*Твоїх борців? Йому вже не пишаться
У красоті, свободі і здоров'ю?*

*Задарма в слові твому іскряться
І сила й м'якість, дотеп і потуга
І все, чим може вгору дух піднятися?*

*Задарма в пісні твоїй ллється туга,
І сміх дзвінкий, і жалоці кохання,
Надій і втіхи світляная смуга?*

Мойсей зневірився, вигукнув: "Одурих нас Єгова!" А в цих питаннях, сповнених болящим відчаєм, так само бренть – а може, справді нам записано назавжди бути гноєм у сусідів, може, справді без всякого вищого намислу нам дано було долею чи провидінням, чи Богом стільки прекрасних духовних прикмет?

*О ні! Не самі сльози і зітхання
Тобі судились! Вірю в силу духа
І в день воскресний
твого повстання.*

Отже, Франко вважає, що воскресіння нації, здобуття нею своєї державності – це насамперед духовне визволення, це надання мови й культурі народу не лише права, а й можливості якнайвільніше розвиватися, це сила духу народу, яка є національною свідомістю і глибоким, шанобливим знанням своєї минувшини, предківщини, кривної батьківщини і прабатьківщини.

"Сльози і зітхання", які ми щедро продукували в неволі, що було зрозумілим і так подобалося нашим сусідам, не мають бути назавжди притаманною рисою нашої нації. Не прославляє Франко українських плачів (слова "плач" немає в його вступі до "Мойсея"!), а коли говорить про нашу пісню, то відзначає в ній "світляну смугу надій і втіхи", "дзвінкий сміх", "жалоці кохання й тугу", а не ридання, голосіння й плачі, якими, що поробиш, багата наша пісенна культура.

Цікаво, що та свобода, яку пророкує нам автор "Мойсея", не є виключно сферою духовності.

*...І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі.*

Господарська домовитість, власна хата й власне поле – хіба це не економічна частина програми будівництва нашої держави саме тепер, коли закладаються її фундаменти на руїнах останньої світової імперії? Цікаво, що тут Франко в буквальному розумінні погодився з Тарасом Шевченком щодо “своєї хати”, яку певного часу він трактував як обмеження національного життя, критикуючи свого вчителя за “хатній патріотизм”.

Серед численних творів Франка на тему національної свободи і національного ідеалу є чимало речей, які нам треба знати напам'ять, хоч написані вони прозою. В статті “Поза межами можливого” (1900) є такі слова: “...Синтезом усіх ідеальних змагань, будовою, до якої повинні йти всі цеглини, буде ідеал повного, нічим не зв'язаного і не обмежуваного (крім добровільних концесій, яких вимагає дружнє життя з сусідами) життя і розвою нації. Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими “вселюдськими” фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації”.

Ці слова треба знати не так задля того, щоб бездумно вірити в них, а радше задля того, щоб у їхньому світлі побачити себе і самого Франка і збагнути, що не так то воно легко було йому уникати отих “вселюдських фраз”, а що вже говорити про таких смертних, як ми, котрі в часи тоталітарного режиму за гаслами вселюдської справедливості приховували кличі до національної свободи. Не будемо лукавити, ми вважали колись, і не без впливу Франка та інших наших визначних політиків, що, здобувши загальнолюдські права, тим самим здобудемо і національну свободу. Була це помилка. До загальнолюдських прав та ідеалів може піднятися тільки визволений, визначений і розвинутий національно державний народ.

Певна річ, у Франка є декларативні, закличні твори на ці теми, як, зрештою, в багатьох наших класиків, але є в нього і те, чого в них нема: українська національна ідея завжди виступає на тлі нашої національної трагедії, наш національний ідеал, за Франком, має осягатися всіма зміслами нашої історії, а наша держава нам потрібна насамперед задля того, щоб зберегти й розвивати свою мовну й духовну самостійність як найголовнішу ознаку гідності саме в загальнолюдському розумінні. Одночасно наш національний ідеал Франко пов'язує з нашою майбутністю, з добрими часами, коли станемо впорівень з вільними народами, що означає набагато більше, ніж просто мати свою державу. Гомін свободи на блакитному Понті, карпатські Beskidi, що годяться бути поясом для української нації,

карпатські Бескиди, що годяться бути поясом для української нації, вогненний лик народу-титана – це те, що буде завжди нас притягати, як закладений у наші гени франківський порив до ідеалу. Це наше устремління вперед, здається мені, найдосконаліше висловив Франко у поетичному вступі до “Мойсея”.

Але, хоч ми сьогодні будемо українську державу, мало чим відрізняємося від біблійного Ізраїля, що, втікаючи з неволі, потрапив у пустелю, пересварений і поділений вождями! Серед нас є сьогодні люди, які раді би повернутися назад у єгипетську, тобто московську займанщину, і не тільки тому, що їм було там добре в матеріальному розумінні, а тому, що нові обставини вимагають думати, а тоді треба було тільки підпорядковуватися, не думати, а лише служити кремлівському фараонові.

Можливо, “облудлива покірність” нашого народу зникатиме поволі в умовах самостійної української держави, хоч з багатьох фактів нашого незалежницького життя виникає протилежна думка. Ми занадто довго були в рабстві і нам, мабуть, замало буде сорока років походу пекучими пісками непевності, у спекотному повітрі чварів зарозумілих “патріотичних” вождів, поміж злодіями, що ховаються в нори, як скорпіони та плазуни, але, посуваючись разом з нами до обітваної землі, не зникають, а сплджують собі подібних, навиклих до нічного, хижацького життя в пустелі. Ми занадто довго були в рабстві, щоб усе те, що нажито нами в ньому, зникло з одним поколінням за допомогою ласкавої пані Смерті. Можливо, “облудлива покірність” з наших душ вивітриться швидко, але “укрита злість”, найприкметніша риса рабів, триматися буде за наші характери ще дуже довго, бо самостійна держава звільняє від рабства (і то не до кінця!) лише громадянина з національною волею і свідомістю.

Кажу – не до кінця, бо в самостійній державі, хоч би якою ідеальною вона була, суперечливі мотиви соціального життя, які формують багатих і бідних, перебувають якщо не в конфлікті, то в постійних недомаганнях і в навзаємних оскарженнях.

Сьогодні говорять і пишуть, що молодий Франко розвивався під впливом марксизму, а в зрілому віці сам собі заперечував, критикуючи Маркса і народну державу, яка могла бути (а ми знаємо, якою вона була) створена за марксистськими рецептами. Геніальна передбачливість Франка щодо держави, збудованої на диктатурі пролетаріату, – це справді те, чим може пишатися в світі українська політологічна думка. У Європі і найближчі наші сусіди не знають, що критичний аналіз комуністичної, тоталітарної держави, котрим тепер заповнені політичні видання, був зроблений українцем, Франком, у

його статтях і особливо у книжці “Що таке поступ”, виданій у Коломиї 1903 року, а написаній щонайменше за 20 літ до більшовицького перевороту в Росії. Нам треба пам’ятати, що молодий Франко пропагував політичні, економічні, соціальні науки Європи в Україні не як прихильник побудови марксистської держави, а як борець за права людини, власне, за ті права, які нині стали в пошані демократичної світової цивілізації. В статті “Чого ми хочемо?” (1879) він пише: “...Робітник повинен вимагати загального голосування, бо він хоче на весь голос заявити з трибуни про свій біль і страждання.. Ми вимагаємо лише таких дрібниць, а це і не соціалізм, і не комунізм, а справедливість”.

Вся діяльність Франка, включаючи і його переклади з Маркса й Енгельса, і його економічні та історичні розвідки, і його політичні орієнтації, і створені ним образи українських робітників, – усе належить до боротьби за справедливість, за справедливість соціальну, котру, як це доводив зрілий Франко, неможливо здобути бездержавному народові.

Але тепер з’ясувалося, що бути вільною людиною важче, ніж бути рабом, бути державною нацією важче, ніж бути колоніальним народом. Велика мета – свобода – не зникає, але вона переходить з колективного, об’єднувального чинника в індивідуальну сферу. А тому від духовного розвитку кожного члена нашого суспільства тепер залежить загальне становище народу. Наше суспільство, яке за часів гноблення було об’єднане менше мріями про свою державу, а більше бажанням жити в такому добробуті, як живуть люди на Заході, за обставин свободи роз’єднується, все глибшою стає безодня, яка розділяє окрадених і крадущих, людей з людьми і людей із звірячими інстинктами.

І дивина – на всі наші сучасні суспільно-політичні недуги знаходимо рятівні поради у Франка, так, наче він пройшов з нами до самого порога XXI століття, як подібний до нього біблійний пророк під стіни Єрихону.

*Народе мій, замучений, розбитий...
Невже тобі лиш не судилось діло,
Що б виявило твоїх сил безмірність?*

Нема іншого способу для виявлення безмірних сил народу, крім його державної організації, яка постійно виробляє і забезпечує його національну і соціальну єдність на цій основі – його різносторонній, багатовимірний, модерний розвиток. Це означає – держава понад усе. Тут було б доречно вислухати Франка: “Всяке людське діло, –

говорить його герой з нарису “На склоні віку”, – в далеко більшій мірі вплид людської пристрасті, ніж чистого розуму. А для такого великого діла, як відродження й консолідація якоїсь нації, не біда прийняти в рахунок і порцію національної виключності, односторонності чи, коли хочете, шовінізму. Не бійтеся, коли національні потреби будуть заспокоєні, національний голод буде насичений, то нація відкине шовіністичну страву, розум візьме перевагу над пристрастю, загальнолюдське і спільне над тим, що спеціалізує і ділить”. Коли йдеться про відродження й консолідацію не якоїсь, а саме української нації, то наша виключність (не будемо тут вживати слова “шовінізм”) полягає саме в тому, що ми, один з найбільших народів Європи, найпізніше здобули свою державність, хоч фактично протягом століть боролися за неї, і тепер нізащо в світі не можемо поступитися ані найменшим граном своєї національної суверенності.

Держава понад усе, але український громадянин з національною волею і свідомістю, за всіма заповідями Франка, повинен мати так само соціальну волю і свідомість, яка дала б самостійній Україні бажання й силу утверджувати зрозумілу без політичного галасу та крику людську справедливість.

Із поетичного вступу до “Мойсея”, де трагедія і надія на краще майбутнє українського народу подані з унікальною метафоричною виразністю, віра в ті часи, коли Україна “огнистим видом” засяє “у народів вольних колі”, перейшла в грі роздуми кожного мислячого українця. Ця віра живила український визвольний рух протягом усього ХХ століття. І ми, вже здобувши незалежність, повинні стояти в ній надалі, щоб зберегти й розбудувати свою державу, та не лише задля того, щоб мати свою валюту й армію, а задля того, щоб позбутися духовного каліцтва, матеріального жебрацтва і всього того рабського при звичаєння, що так боліло Іванові Франку – нашому єдиному і вічному Мойсеєві.

Павличко Д. В.

Поетичний вступ до поеми «Мойсей» Івана Франка / Дмитро Васильович Павличко. – Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 2001. – 32 с. : 1л. портр. – (Doctor Honoris Causa).

Текст 3

Молитва Слуги Божого митрополита Андрея про Божу мудрість

Великий і всемогутній Боже! Зішли на мене з високих і святих своїх небес і від престолу своєї святої слави твоєю святу Мудрість, що сидить праворуч Тебе.

Дай мені мудрість твого уподобання, щоб я в житті умів те, що Тобі миле, гаряче бажати, мудро шукати, у правді признавати і досконало виповняти на славу й честь твого святого імени, «на хвалу слави Твоєї ласки».

Дай мені, Боже, мудрість мого стану, щоб я все сповняв, чого бажаєш, дай мені розуміти мої обов'язки, дай мені мудрість моїх обов'язків і дай мені їх виконати так, як треба і як належить на славу твою і хосен моєї душі.

Дай мені мудрість твоїх доріг і мудрість ходити стежками Твоєї святої волі. Дай мені мудрість поведження і неповодження, щоб я вмів не вивищатися в одних і не упадати в інших. Дай мені мудрість радості і мудрість смутку; нехай тішуся лише тим, що до Тебе веде, нехай смучуся лиш тим, що від Тебе віддаляє.

Дай мені мудрість всього, що переминає, і всього, що триває; нехай перше в моїх очах маліє, а друге росте.

Дай мені мудрість праці та мудрість відпочинку; нехай мені буде розкішню праця для Тебе, а втомою відпочинок без Тебе.

Дай мені мудрість щирого і простого наміру, мудрість простоти, мудрість щирости. Нехай серце моє звертається до Тебе і в усьому шукає Тебе впродовж цілого життя.

Дай мені мудрість послуху для твого закону, для Твоєї Церкви. Дай мені мудрість убозтва, щоб я ніколи не оцінював дїбр інакше, як відповідно до їх дійсної вартости. Дай мені мудрість чистоти, відповідно до мого стану та покликання.

Дай мені мудрість терпеливості, мудрість покори; мудрість веселості і поваги, мудрість Господнього страху; мудрість правдомовності і добрих діл. Нехай буду терпеливим без ніякого нарікання, покірним без найменшого удавання, веселим без немірного сміху, поважним без суворості; щоб я боявся Тебе без спокус розпуки; щоб я був правдомовний без тіні двоязичності; нехай мої добрі діла будуть вільні від самоуподобання.

Дай мені мудрість – ближніх у потребі напам'ятати без самовивищення; дай мені будувати словом і ділом без лицемір'я. Дай мені, Боже, мудрість чуйності, уваги й обережності, нехай мене не зводить на бездоріжжя ніяка пуста гадка.

Дай мені мудрість благородності, нехай мене ніколи не повалить ніяке брудне й недостойне прив'язання. Дай мені мудрість правости, нехай мене ніколи не зводить з дороги обов'язків ніякий самолюбний намір. Дай мені мудрість мужества й сили, нехай мене не звалить ніяка буря. Дай мені мудрість свободи, нехай мене ніколи не поневолить ніяка насильна пристрасть!

Дай мені мудрість богословських чеснот і моральних чеснот: віри, надії, любові, благорозумності, побожності, здержливості і мужності. Дай мені, Боже, мудрість апостолів, мудрість мучеників; дай мені мудрість священнику й душпастирську, дай мені мудрість проповідників і вчителів, дай мені мудрість служителів святих таїн, дай мені мудрість євхаристійну і мудрість таїнственну – мудрість молитви і душевного зріння.

А передусім, Господи, дай мені мудрість сердечного розкаяння і досконалого жалю. Дай мені мудрість пізнання себе в моїй немочі і злобі; дай мені мудрість умиротворення і посту; дай мені мудрість відречення і пожертвоування себе; дай мені мудрість жертви, мудрість хреста, мудрість крові.

Боже, дай мені, вкінці, ту мудрість, що, згідно зі святими твоїми намірами, веде до злуки Церков під одним зверхнім пастирем, Вселенським архиєреєм. Дай мені мудрість те діло святого з'єднання цінити, любити, для нього й життя посвятити. Дай мені мудрість нашого східнього обряду, його придержуватися, його відновляти і

розвивати; дай мені мудрість отців святої східньої Церкви і всіх великих церковних учителів.

Дай мені мудрість великого твого апостола Павла, щоб я бодай його послання добре розумів, пам'ятав та вмів їх пояснювати Твоєму народові. Дай мені мудрість першого твого намісника, щоб я розумів наміри твого божого провидіння, що рядить Церквою через Римських архиереїв; дай мені мудрість послуху їм та вселенській католицькій Церкві. Дай мені мудрість церковної історії та богословії.

Дай мені ту мудрість, що мені і моєму народові найбільше недостає. Дай мені мудрість правдивого вдоволення, правдивого щастя. Амінь.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Дикція як складник техніки усного мовлення. Артикуляція

Текст 1

Костянтин Бальмонт Лекція «Поезія як чаклунство»

“Голосні – це жінки, приголосні – чоловіки. Голосні це сам наш голос; матері – що нас народили, сестри – що нас цілували, першоджерело, звідки ми витекли в словеснім своїм лику. Отже, коли б у нашому мовленні були тільки голосні, ми не вміли б розмовляти – лише голосили б ними в протяжній вільготності без форми, як плещуть води розливу.

А приголосні мужньою своєї твердою вдачею впорядкували розкіш розливу, стали дамбою, греблею, довгим молотом, ясним річищем, що спрямовує води до свідомої праці. Все ж, хоч і керують усім приголосні, хоч і вважають вони себе справжніми господарями слова, – не на приголосних, а на голосних буває наголос у кожному слові...

Азбука наша починається з **А**. **А** – найясніший, найголосніший звук, що без усякої перегороди виходить з рота... **А** – перший основний звук розкритого людського рота, як **М** – закритого. **М** – болісний звук глухонімого, стогін затриманої, здавленої муки. **А** – голосіння надмірного страждання. Два первні в однім слові, що повторюється трохи не в усіх народів – Мама. Два первні в латинському амо – люблю. Захоплене дитяче гукаюче **а**, і в глибині мовчання, прямує **німіюче м**. М'яке **м**, воложне **а**, сумне **м**. М'яке **м**, воложне **а**, сумне **м**, ясне **а**. Медове **м і а** – як бджола. **В м** – мертвий шум зими, **в а** – чарівна весна... Як камінь, **а** – не жаркий рубін, **а** в місячнім чарі опал, іноді, частіш ж діамант, що виграє всіма барвами дня, вся гама кольорів... Слава повноголосному **А**, це наша слов'янська буква!

О – це горло. **О** – це рот. **О** – звук захоплення. Урочистий розлог, просторінь єсть **о**: поле, море, обшир. Чому ми кажемо Оргія? Тому, що в Оргії – стогін захоплення. Все величне, хоч і темне, визначається через **о**: стогін, горе, гроби, похорон, сон, море...

Гострозоре око ворога вовка і око сліпе бездомної півночі. Извої суворі волі. Бездонне о.

У – музика шумів, вигукування жаху... Гук мідяних труб. Грубе по матері своїй: стук, бунт, тупо, круто, рупор...

Белькотання хвилі чуємо в л, щось, воложне, любовне – Ліана, Лілея. Переливне слово "Люблю"...

У самій природі л має певне розуміння, так само, як паралельне р, що стоїть поряд. Стоїть поряд – і протилежне. Два брати – отже один світлий, а другий темний. Р – скоре, мережане, грізне, суперечливе... Р – один з тих віщих звуків, що беруть участь і в мовах різних народів, і в рокотах всієї природи. Як з, с і ш чуємо і в свисті вітру, так і р є в нашому роті й горлі, є і в гарчанні тигра, й у воркуванні горлички, і в кряканні крука, і в рокотанні бурхливих вод, і в гуркоті грому..."

Складні випадки вимови шумних приголосних

Букво-сполучення	Вимова	Приклади	
<i>ж+ц', ш+ц', ч+ц', ж+с', ш+с', ч+с', с+ш, з+ж, з+дж</i>			
– жц (і)	[з'ц']	кніжці	[кніз'ц'і]
– шц (і)	[с'ц']	комашці	[комас'ц'і]
– чц (і)	[ц']	дочці	[доц':і]
– жс (я)	[з'с']	намажся	[намаз'с'а]
– шс (я)	[с']	грієшся	[грійе"с':а]
– чс (я)	[ц'с']	мучся	[муц'с'а]

з+ш-, -з+ш-, з+ч-, -з+ч-

зш-	[ш:] у префіксі з-	зшіти	[ш: іти]
-зш-	[жш] у всіх інших випадках	безшумно злізши	[бе"жшумно] [зліжши]
зч-	[шч] у префіксах <i>з-, роз-,</i> прийменнику <i>з</i>	зчістити рóżчин з чо́го	[шчісти ^с ти] [рошчин] [шчо́го]
-зч-	[жч]	безчєсний	[бе"жчєсний]
-сш	[ш:]	віріши	[вір'іш:и]
зж-	[ж:]	зжówкнути безжáлісний	[ж:óўкнути] [бе"ж:áл'існий]
здж	[ждж]	з джерелá	[ждже"ре"лá]

<i>t' + c', t + c', t + ш, t + ц, t + ц', t + ч, t + ж</i>			
-ться	[ц':]	б'ється, радіться	[б'йец':a] [ра́диц':a]
-тс (і)	[ц']	бу́тсів	[бу́ц'іў]
	[ц]	бу́тси	[бу́ци]
-тш-	[чш]	коро́тший	[коро́чший]
-тц-	[ц:]	кору́тце	[кору́ц:e]
-тц (і)	[ц':]	в клі́тці	[уклі́ц':i]
-тч-	[ч:]	о́тче	[о́ч:e]
-тж	[джж]	о́тже	[о́джже]

ð + ж, ð + ч, ð + ш, ð + с, ð + ц, ð + з

-дж	[джж]	а́дже	[а́джже]
-дч	[джч]	ві́дчути	[в'і́джчу́ти]
-дш	[джш]	підшука́ти	[п'і́джшукáти]
-дс	[дзс]	ві́дступ	[в'і́дзступ]
-дц	[дзц]	ві́дцура́тися	[в'і́дзцура́ти ^c 'a]
-дз	[дзз]	ві́дзвук	[в'і́дззвук]

Артикуляційна класифікація голосних

Підняття	Ряди		
	Передній	Середній	Задній
Високе	[i] [и]		[y]
Середнє	[e]		[o]
Низьке			[a]

Текст 2

Скоромовки

Чапля в чоботях чвалає,
У чаплят чобіт немає,
А чаплєня без чобіт
Мчить до чаплі на обід.

В очереті черепаха.
З очерету чапля-птаха
Чапу-чапу до води:
– Черепахо! Йди сюди!
Вже тут сонце не пече,
Чиста річечка тече.

Чайка жабку пригощає:
– Молока тобі
Чи чаю?
– Молоко вже допиваю,
Хочу чаю
З молочаю.

Сів шпак на шпаківню,
Заспівав шпак півню:
Ти не вмійш так, як я,
Я не вмію так, як ти.

Пішли рясні дощі,
Ловилися лящі.
А хлопці – мов хлющі:
Забули про плащі.
Та що їм ті дощі,
Коли такі лящі.

Два стоноги, дві стоніжки
Захотили грати в сніжки,
Тільки ж як
Лпити сніжки –
Рук нема,
Одні лиш ніжки.

Ведмедику-ледацю,
Ліз на пасіку нащо?
– Буду джмеликом дзижчати,
Буду мед куштувати.

Хитру сороку
Спіймати морока,
А на сорок сорок
Сорок морок.

На дворі трава,
На траві – дрова.

Каже верба вербі:
– Чом ти, вербо, в журбі? –
Каже вербі верба:
– Хба це, вербо, журба?
Просто листочків нема,
Не за горами зима!

Стриб-стриб-стриб!
Підстрибує
По стерні рідня –
Перепілка, перепіл, перепеля.

Віз Устим овес на млин,
Зачепив вусами тин:
Млин гуркоче – мірошник регоче.

Ти, малий, скажи малому:
Хай малий малому скаже,
Хай малий мале теля прив'яже.

Перепел підпадьомкає,
Перепілка підпідпадьомкує,
А перепелята перепідпідпадьомкують.

Полопи поле, поливали,
На перепелів полювали.

Був бик-тупогуб,
Тупогубонький бичок,
У бика була губа – біла тупа.

Пиляв Пилип поліна з лип.
Притупив пилку Пилип.

Бабин біб розцвіє у дощ –
Буде бабі біб у борщ.

Семен сказав своїм синам:
"Сини, складіть скирту сіна".
Сини склали скирту сіна.
Семен сказав своїм синам:
"Спасибі".

Босий хлопець сіно косить,
Роса росить ноги босі.

Ніс Гриць пиріг через поріг,
Став на горіх –
Упав на поріг.

Кіндрат купив капелюх.
Капелюх Кіндрату до вух.

Налетіли
З лісу оси
Та й поїли абрикоси.
Потім випили
Всі роси.
І тепер
В нас після ос
Ні роси, ні абрикос.

На городі липа, –
Чорні брови в Пилипа,
А я свої в сажу вмажу,
Пигипові – переважу.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6

Орфоепія як наука про правильну літературну вимову. Інтенація

Текст 1

Оповідання про рідну мову

Було це давно, ще за старої Австрії, в далекому 1916 році.

У купе першого класу швидкого поїзда Львів-Відень їхали англієць, німець, італієць. Четвертим був відомий львівський юрист Богдан Костів. Балачки велись навколо різних тем. Нарешті заговорили про мови – чия краща, чия багатша і котрій з них належить світове майбутнє. Звісно, кожен почав вихваляти свою мову. Першим заговорив англієць:

Англія – це країна великих завойовників і мореходів, які славу англійської мови рознесли по всьому світі. Англійська мова - мова Шекспіра, Байрона. Діккенса та інших великих літераторів та вчених. Отже, англійській мові належить світове майбутнє.

– Ні в якому разі, – гордовито заявив німець. – Німецька мова – це мова двох великих імперій Великонімеччини і Австрії, які займають пів Європи. Це мова філософії, техніки, армії, медицини, мова Шіллера, Регеля. Канта, Вегнера, Гейне. І тому безперечно, німецька мова має світове значення. Італієць усміхнувся і тихо промовив:

– Панове, ви обидва неправі. Італійська мова – це мова сонячної Італії, мова музики і кохання, а про кохання мріє кожен. Мелодійною італійською мовою написані кращі твори епохи відродження, твори Дайте. Бокаччо, Петрарки, лібретто знаменитих опер. Верді, Пуччіні, Россіні, Доніцетті та інших великих італійців. Тому італійській мові належить бути провідною в світі. Українець довго думав, нарешті промовив:

– Я не вірю в світову мову. Хто домагався цього, потім був гірко розчарований. Йдеться про те, яке місце відводиться моїй українській мові поміж ваших народів. Я також міг би сказати, що моя рідна мова – це мова незрівнянного сміхотворця Котляревського,

мова геніального поета Тараса Шевченка. До пророчих звучань Шевченкової поезії досі ніхто у світі не піднявся. Це лірична мова кращої з кращих поетес світу – Лесі Українки, мова нашого філософа мислителя Івана Франка, який вільно володів 14 мовами, в тому числі нахваленими тут. проте рідною, а отже, найбільш дорогою, вважав-україни-Соку.

На нашій мові звучить понад 300 тисяч народних пісень, тобто більше, як у вас всіх разом узятих ... Я можу назвати ще багато славних імен свого народу, проте по вашому шляху я не піду. Ви ж по суті нічого не сказали про багатство й можливості ваших мов. Чи могли би ви, скажіть, на своїх мовах написати невелике оповідання, в якому б усі слова починалися з однакової букви?

Ні, ні, ні! Це неможливо, – відповіли англієць, німець, італієць.

Ось на ваших мовах це неможливо, а нашою це зовсім просто. Назвіть якусь букву, звернувся він до німця.

Хай буде буква "П", сказав той.

Добре. Оповідання буде називатись

Перший поцілунок

Популярному перемишльському поету Павлу Петровичу Подільчаку прийшло поштою приємне повідомлення:

"Приїздить Павле Петровичу, писав поважний правитель Підгорецького повіту Полікарп Пантелеймонович Паскевич, – погостюєте, повеселитесь". Павло Петрович поспішив, прибувши першим поїздом. Підгорецький палац Паскевичів привітно прийняв приїжджого поета. Потім під'їхали поважні персони - приятелі Паскевичів... Посадили Павла Петровича поряд панночки - премилої Поліни Полікарпівни.

Поговорили про політику, погоду. Павло Петрович прочитав підібрані пречудові поезії. Поліна Полікарпівна пограла прекрасні полонези Понятовського, прелюдії Пуччіні. Поспівали пісень, потанцювали надеспан. польку. Прийшла пора – попросили пообідати. Поставили повні підноси пляшок: Портвейну, Плиски. Пшеничної, підігрітого пунишу, пива, принесли печені поросята, приправлені перцем, півники, пахучі паляниці, печінковий паштет,

пухкі пампушки підпечеричною підливою, пироги, підсмажені пляцки. Потім подали пресолодкі пряники, персикове повидло, помаранчі, повні порцелянові полумиски полуниць, порічок. Почувши приємну повноту, Павло Петрович подумав про панночку. Поліна Полікарпівна попросила прогуляться по Підгорецькому парку, помилуватись природою, послухати пташині переспіви. Пропозиція повністю підійшла прихмілому поету. Походили, погуляли ... Порослий папороттю придавні парк подарував приємну прохолоду. Повітря н'янило принадними пахощами.

Побродивши по парку, пара присіла під пророслим плющем платаном.

Посиділи, помріяли, позіхали, пошепталися, пригорнулися. Почувсь перший поцілунок: прощай, парубоче привілля, пора поету приймакувати.

В купе заплодували, і всі визнали: милозвучна, багата українська мова буде жити вічно поміж інших мов світу.

Зазнайкуватий німець ніяк не міг визнати свого програшу. – Ну, а коли б я назвав іншу букву? – заявив він. – Ну, наприклад, букву "С". Я на своїй мові можу створити не лише оповідання, а навіть вірш, де всі слова починаються на "С", до того ж будуть передавати стан природи, наприклад, свист зимового, вітру в саду. Якщо ваша ласка, прошу послухати.

Самотній сад

*Сипле, стелить сад самотній.
Сірий смуток, срібний сніг.
Сумно стогне сонний струмінь
Серце слуха скорбний сміх.
Серед саду страх сіріє.
Сад солодкий спокій спить.
Сонно сипляться сніжинки.
Струмінь стомлено сичить.
Стихли струни, стихли співи,
Срібні співи серенад,
Срібно стеляться сніжинки -*

Спить самотній сад.

Геніально! Незрівнянно! – вигукнули англієць та італієць. Потім усі замовкли. Говорити не було потреби.

Текст 2

Уривки текстів

а) Справжня любов до народу – прекрасна річ; порядна і чесна людина сприймає її як належне, тому багато про це не говорить; так само, як порядний чоловік не кричить на цілий світ про свою любов до жінки, родини і так далі. Справжня любов оберігає, приносить жертву – і, головне, працює.

Т.Г.Масарик

б) Усередині людини має бути енергетичний реактор, який робить із неї творця, особистість, що вирізняється з-поміж інших певними моральними засадами, самодисципліною, розумінням життєвого призначення, мети і сенсу життя, ставлення до людини, моралі, законів і цінностей.

З газети

в) Честь людини полягає в тому, щоб у задоволенні своїх потреб вона залежала тільки від свого працелюбства, від своєї поведінки і від свого розуму.

Гегель

г) Справжня картина нашого телебачення – це зумисні колотини, лемішка, шкідливе для обох мов, а особливо української, перемішування, за наявності якого про чистоту тої чи тої годі говорити. Тим більше – мріяти про атмосферу пієтету до української мови, плекання коментаторами, дикторами, ведучими, редакторами багатства, свіжості, вишуканості мовленнєвого ряду.

В.Дончик

г) Активність новітньої московської експансії в культурно-інформаційний простір України виразно засвідчує історія комерційного телеканалу ICTV, заснованого 1992 р. спільною українсько-американською компанією. Це був єдиний в Україні телеканал, що майже всі передачі демонстрував у якісній адаптації українською мовою. Але у 2000 р. телекомпанія перейшла до російського власника і тепер не лише веде мовлення російською, а й запрошує до праці московських ведучих і коментаторів.

Г.Залізник, Л.Масенко

Знаки для партитури тексту

- – словесний наголос;
- – логічний наголос – норма (суцільна лінія під словом);
- – наголос послаблений;
- === – логічний (чи фразовий) наголос відчутно посилений;
- / – пауза;
- // – пауза середня;
- /// – пауза довга;
- ↗ – підвищення тону (мелодія злету);
- ↘ – зниження тону (мелодія спаду);
- ∩ – мелодійна хвиля, вказує на інтонаційне поєднання слів;
- – уповільнення вимови;
- – пришвидшення розмови;
- <> – виділення особливим тоном елементів тексту
(наприклад, вставлених конструкцій);
- << >> – іронічна інтонація;
- ([:]-) – заміна авторських розділових знаків.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7-8

Формування ораторської майстерності журналіста

Структура публічної професійної промови

Публічну промову слід заздалегідь обміркувати і чітко структурувати.

Незалежно від виду промови, в її структурі виділяється три частини: *вступ, основна і висновки*. Ця класична схема сформувалася ще в античні часи. Виділяють також зачин і кінцівку. Зачин (початок виступу) – важливий компонент публічного мовлення, покликаний встановити контакт з аудиторією, заволодіти увагою слухачів, викликати інтерес до викладу, накреслити змістову перспективу. Важливе значення має звертання до аудиторії, адже його вибір – це вибір семантичного ключа спілкування, свідчення позиції автора стосовно слухача. Щоб знайти цікавий початок, треба багато працювати, думати, шукати.

В основній частині висвітлюють зміст промови, у висновках підсумовують сказане, узагальнюють думки, висловленні в основній частині. Висновки мають бути обґрунтованими і чітко сформульованими, впливати із змісту промови. Психологи стверджують, що останні слова оратора запам'ятовуються найкраще.

Кінцівка, як і зачин містить етикетні формули, але іншого змісту. Дякують за увагу, доброзичливість, висловлюють сподівання зустрітися в майбутньому тощо.

Структурування промови – це творчий процес, який майже не підлягає стандартизації, проте слід пам'ятати, що ораторська мова мусить бути послідовною, зв'язною, індивідуальною і проникливою, а її частини – пропорційними, вступ і висновки сумарно повинні становити не більше 1/3 виступу.

Умови успішного виступу

Підготувавши промову, оратору необхідно психологічного налаштуватися на її виголошення. Успіх промови залежить від багатьох чинників, які ораторові слід обов'язково взяти до уваги. Треба пам'ятати, що навіть дуже приємний голос може втомлювати слухачів. Тому не треба безперервно говорити більше 40 хвилин.

Промовець мусить застерегти себе від того, чого не треба казати. Майстерним вважають такого оратора, який уміє дотримуватися цієї вимоги. Не слід виходити за межі запланованого, відхилятися від теми.

На перший погляд жива публічна мова здається легкою, насправді ж процес виголошення промови є надзвичайно складним. У ньому задіяні нейролінгвістична, анатомо-фізіологічна, акустико-артикуляторна системи, а також психіка людини. Тому під час промови оратор повинен мати гарне самопочуття, бути спокійним і впевненим у собі.

Важливим критерієм оцінювання промовця є техніка мовлення: дихання, голос, дикція, темп, пауза, інтонація, а також володіння орфоепічними навичками вимови звуків і звукосполучень, структурно-інтонаційне та логічне наголошення.

Дихання. Перед виголошенням слід безшумно через ніс набрати повітря і почати говорити на плавному видиху. Повітря в легені потрібно набрати стільки, щоб його вистачило на вимову певної частини тексту. Щоб не втратити темпу мовлення, треба використовувати паузи між блоками тексту для добирання повітря в легені. Поповнювати повітря в легені слід вчасно і непомітно.

Голос. Виступ краще починати не дуже голосно, щоб була перспектива за потреби логічного наголошення його підсилювати, щоб вистачило голосу і сили завершити виступ.

Дикція. Це чітка виразна вимова звуків. Оратор з поганою дикцією буде змушувати слухачів або перепитувати інформацію, або "пропускати" її. Для вироблення виразної дикції існують спеціальні

вправи (виголошення в різному темпі скоромовок, спеціальні техніки дихання тощо).

Темп. Часова характеристика усного мовлення, його швидкість. Темп буває повільний, уповільнений, середній, пришвидшений, швидкий. Промовцю важливо змінювати темп: якщо потрібно на чомусь наголосити, щоб виділити, темп необхідно сповільнити, якщо ж викладається другорядна інформація, темп можна пришвидшити. Слід вибирати середній темп промови.

Важливими є *паузи*, уміле користування якими увиразнює промову, робить її чіткішою, глибшою і підтримує увагу слухачів. К. Станіславський вважав, що пауза є найважливішим елементом мовлення, одним із його головних козирів. Найважливішими для оратора є логічна і психологічна паузи. Логічна увиразнює, виділяє думку, закладену в тексті, психологічна виражає якісь почуття. Обидва види пауз взаємодоповнюють і підсилюють один одного.

Оратор повинен досконало володіти *інтонацією*: робити логічні акценти, підвищувати і знижувати тон, надавати промові мелодійної розмаїтості, вміло користуватися паузами.

Велике значення для підсилення смислової виразності та впливу на слухачів мають невербальні засоби спілкування: міміка, жести, погляд, зовнішність промовця, його манери.

Жести і міміка посилюють емоційність промови, сконцентровують увагу на важливості інформації, але їх необхідно контролювати і використовувати за призначеннями. Вони повинні бути точними і переконливими. Міміка бере безпосередню участь у вираженні емоцій, якщо під час промови обличчя нічого не виражає, то це викликає у слухачів байдужість і нудьгу. Емоційна оцінка повідомлення на 55% залежить від міміки оратора, тому важливо під час виступу мати приємний вираз обличчя і злегка усміхатися. Жести повинні бути мимовільними і використовуватися лише при необхідності. Жестикуляція - різноманітною, але не безперервною, відповідати своєму призначенню і не відставати від слова.

Погляд – це контакт з аудиторією за допомогою очей. Встановлено, що розмовляючи, люди дивляться один на одного в

середньому 35-50% усього часу, протягом якого відбувається розмова. Зоровий контакт промовця з аудиторією має бути не меншим. Він потрібен, щоб визначити реакцію на свої слова. Погане враження справляє промовиць, який дивиться у вікно, кидає погляд на стіни, опускає очі, підводить їх до стелі, розглядає свої руки або взагалі з " відсутнім " поглядом.

Зовнішній вигляд промовця, його одяг повинні бути охайними, не екстравагантними. Помірність і стриманість в одязі є свідченням справжнього естетичного смаку і високої культури.

Манери промовця не менш важливі для успішного публічного виступу, ніж зовнішність. Оратор зобов'язаний дотримуватися правил ділового етикету, тобто з повагою ставитися до слухачів, не зловживати їх увагою, вчасно починати й закінчувати виступ, уміло відповідати на запитання, ввічливо реагувати на зауваження, тактовно висловлювати незгоду з опонентом тощо. Він повинен створювати дружню, доброзичливу і водночас ділову атмосферу.

Тексти

3. Прочитайте тексти, встановіть їх жанрову належність. На основі яких ознак ви робите свої висновки? Напишіть, які екстралінгвістичні засоби варто застосовувати, виголошуючи певні частини тексту.

I. Знаний американський фінансист Дж.Сорос видрукував брошуру, присвячену національним проблемам. Мене вона зацікавила тому, що її автор належить до “синтетичної” американської нації, яка має всі ознаки ПОЛІЕТНІЧНОЇ спільноти. Хоча від кожного, хто вариться в американському казані, можна чекати заперечення національних вартостей, Дж.Сорос засвідчив свою до них повагу. Але: окрім слова є число. “Багато” чи “мало” національного потребує здорове суспільство? Таке суспільство Дж.Сорос називає ВІДКРИТИМ і порівнює його внутрішню структуру зі структурою води. Молекулярні зв'язки зумовлюють структурованість води, але водночас і її плинність: баланс цих якостей зумовлює спроможність води бути розчинником, здатним забезпечити взаємодію розчинених у ній сполук – відтак однією з найважливіших складових частин усього живого. Набуваючи при замерзанні жорсткої структури, вода втрачає ознаки “живого”, бо перетворюється в лід; надмір національного (ксенофобія, шовінізм, расизм) спричиняє виникнення ЗАКРИТОГО суспільства. Проте перегрівання перетворює воду в газ (пару), що є аналогією ХАОТИЧНОГО суспільства, яке виникає там, де повністю руйнується національна структура. Закритими є усі тоталітарні суспільства незалежно від того, що спричиняється до їх “замерзання” – ксенофобія, класова ворожнеча чи релігійна нетерпимість. Україна нині є суміш-шю острівців тоталітарного льоду, плинних демократичних структур і викидів антинаціонального (антиукраїнського) та атидержавного (анти-Українського) пару.

В.Войтенко

II. Оповідати скажені, з усякого погляду безцільні вчинки сучасної російської бюрократії за останні десятиліття було б занадто багато. Вона згноїла кілька генерацій найкращої російської інтелігенції в

тюремних льохах та сибірських снігах, довела до нечуваного зубожіння, темноти та занепаду десятки мільйонів російського люду, видушила всі живі соки з російських земств, стіснила до краю російські університети, витиснувши з них майже всі найкращі, талановиті вчительські сили, довела до абсурду середнє шкільництво, звела на нижчий ступінь людову школу, віддавши її в руки попів, здеморалізувала судівництво, одним словом підточила і підірвала в ім'я своєї полотняної благонадьожності всі ті основи, на яких може стояти й розвиватися державне життя. Та не досить того, вона осоромила Росію на весь світ безумною системою русифікації в Польщі та в Литві, заборонаю української мови, руйнуванням останків автономії Ліфляндії та Фінляндії, грабуванням своїх власних вірмен і т. ін. Нічого всередині Росії вона не лишила нетиканим, на все мусила покласти свою медвежу лапу, всюди мусила напакостити, в своїм сліпим нерозумі ламаючи те, що природне, живе, чесне, а підпираючи здирство, шахрайство та деморалізацію в усякій формі.

І ось як результат і завершення сеї епопеї – остання війна з Японією. Одурілий від повноти свого самовладства, оп'янілий почуттям своєї невідчальності ні перед ким чиновник глупо-брутально, безтямно і зовсім непотрібно, а бодай до краю легкокомисно вгонює Росію в сю війну. Його п'яній голові сняться легкі побіди над "азіатськими мавпами" і незмірна здобич у краю хризантем та черешневого цвіту. Він у своїй людожерній фантазії вже роздавлює японця, хрупає його з кістками на снідання. Але війна не іграшка, дужим язиком, довгими пальцями та людожерною фантазією її не виграєш. Але навпаки: на людожерні фантазії одурілого всевладного чиновника тисячі, десятки тисяч неповинних людей, селян, робітників, інтелігентів накладають головами; мільйони і мільярди народного добра ідуть із димом, пропадають на дні моря або розкрадаються тим ненажерним хробаччям, що все і всюди тягнеться в хвості бюрократичної орди, як колись хмари галок супроводили татарську орду в її руїнних загонах. Ідуть удари за ударами, один тяжчий від другого. Вони помалу, але немилосердно відслонюють перед світом усю наготу, всю обридливу гнилизну російського режиму, всю безсумлінність, безтямність та бездарність головачів того режиму. Не помагає нечувано безлична, рафінована система брехень. Удар іде за ударом, а кожний обризканий ріками крові там, на далеких проклятих бойовищах; облитий морем сліз тут, на оголених із робітника та порятівника безмежних, але занедбаних, виссаних та виявлених полях Росії.

І. Франко

III. І цариця амазонок Біла Лебідь сказала:

– Мала сьогодні розмову з богами, і небагато втішного вони мені сказали, бо чоловіків, скільки б їх не забили, ми не здолаємо через слабкість та жалісливість нашу. Тоді мені веліли боги вибрати з-поміж моїх юних войовниць найліпшу, найгарнішу, найжорстокішу і найсміливішу. І оце вибрала я тебе. Наказали боги, щоб послала і тебе у глибини часу через чарівництво, яке одній мені виповіли боги наші. І ти покинеш нас, сядеш на коня і рушиш у ті глибини часу, несучи із собою і передаючи поколінням жіночого племені наше неупокорення і войовничий дух. Вряди-годи оживатимеш у світі, звісно, в жіночому тілі, і творитимеш те, для чого ми призначені – мужовбивство. І за те прийматимеш жорстоку від чоловіків покару. Але не бійся і не вражайся, бо вбити тебе ніхто не зможе, адже ти посланниця богів наших у глибини часу. Кожна твоя чергова смерть буде лишень свідченням чи сигналом, що надійшов тобі час знову сідати на коня і мчати в нові покоління до нових людей. Але ти не змінюватимешся духом, бо в цьому твоє призначення. Але для того, щоб таке здійснилося, мусиш сказати мені: чи готова, войовнице, на такий подвиг?

І юна прекрасна істота, тонка в стані, але з м'язистим тілом, гордо скинула голову, блиснула залізно очима й мовила дзвінко, ніби вдаряла мідь об мідь: “Готова, повелителько! Це не твоя і не моя воля, а наших богів. Через це не маємо вибору!”

В.Шевчук

IV. Високошановна пані Надю! Після раптової смерті Вашого батька Петра Яцика, великого українського мецената, в багатьох українських вчителів закралася тривожна думка про те, що другий Міжнародний конкурс з української мови, який він зініціював і на який дав великі кошти, може не відбутися.

Ваше рішення продовжити благородну батьківську справу – то не тільки рішення, продиктоване серцем відданої доньки. Я читала Ваші спогади про Петра Яцика, опубліковані в прекрасній книжці “Меценат, який не відмовився бути українцем”, і зрозуміла: для Вас, людини, народженої в Канаді, наші українські проблеми і болі – не порожній звук.

Думаю, що маю всі права подякувати Вам за все це не тільки від себе особисто, а й від мільйонів дітей, учителів, батьків. Адже цей інтелектуальний патріотичний турнір має важливе значення і для піднесення престижу державної мови, і для актуалізації знань взагалі в очах юного покоління (не секрет, що в наш економічно складний час такі цінності всупереч бажанням батьків і вчителів просто розмилися), і має він важливе значення як дорогоцінний шанс школярам, продемонструвавши підготовку, здобути важливу перемогу, а з нею – і таку серйозну грошову винагороду.

Я твердо вірю, що Ви, шановна пані Надю, як віддана світлій батьківській пам'яті донька, не полишите цю святу справу боротьби за українську мову й українську гідність в Україні. І ми ще не раз зустрінемося з Вами і на третьому, і на п'ятому, й на десятому, й на двадцятому чи тридцятому конкурсі, ознаменованих іменем великого українського патріота Петра Яцика.

З правдивою пошаною до Вас

*Ніна Дроздович,
директор гімназії № 191 ім. П.Тичини.*

Жанри красномовства

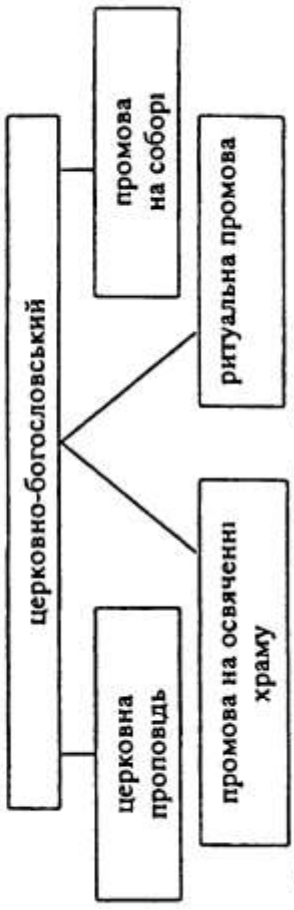
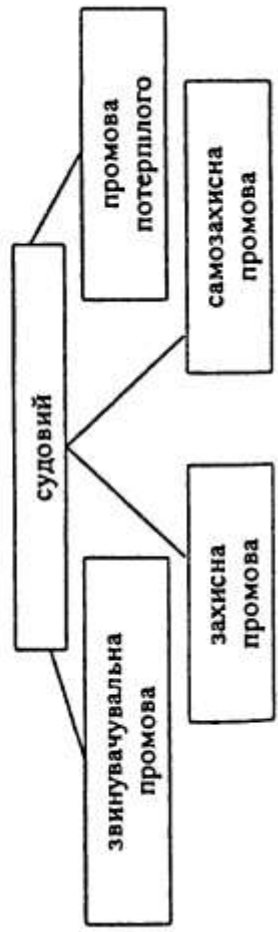
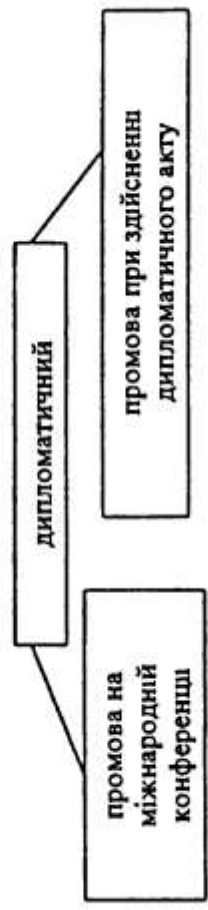
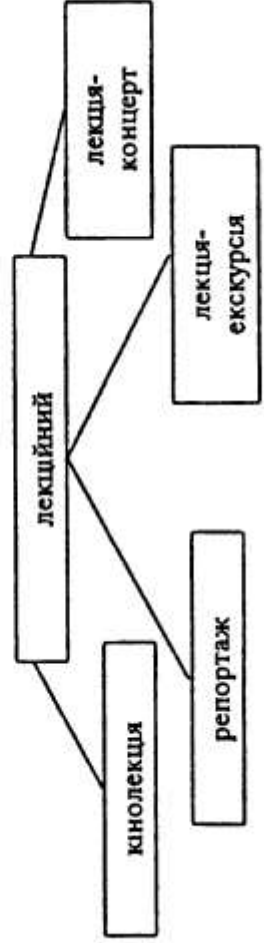
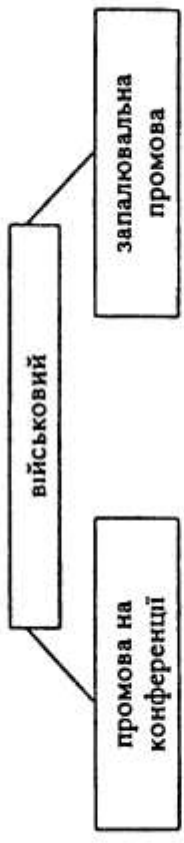
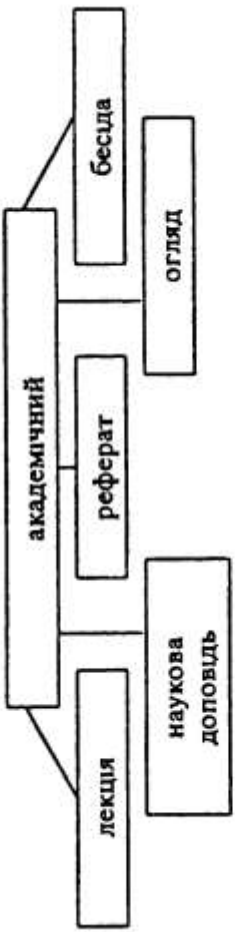
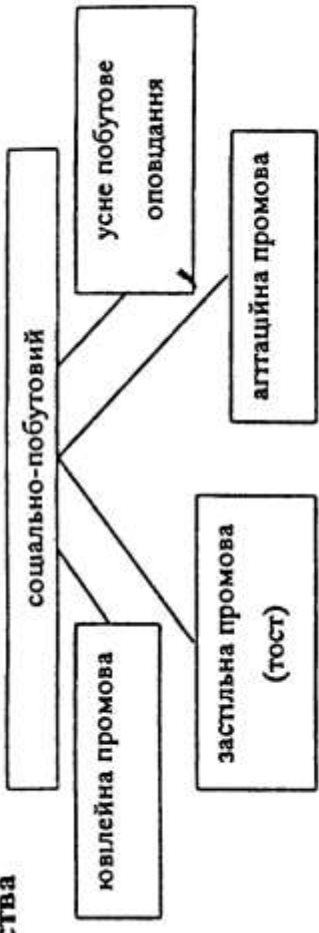
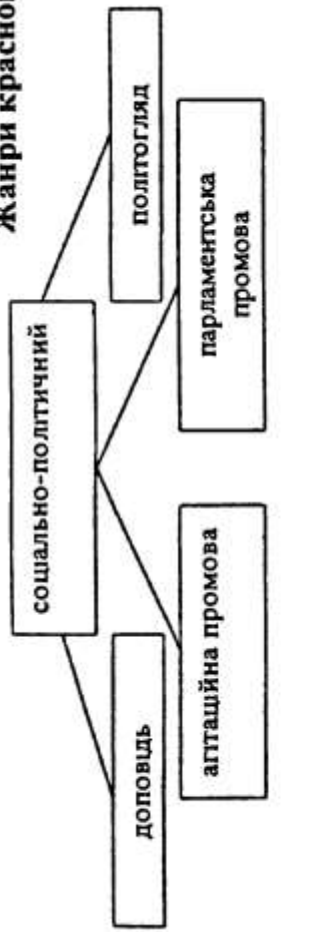

Схема з книги Молдован В В Риторика загальна та судова Навчальний посібник – К, 1999 – С 28–29

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9

Символи, стереотипи як знаки світової та національної культури і їх роль у журналістській практиці

Символи української мови як етнокультурний феномен

Особлива культурна конотація того чи іншого слова виникає на основі важливої соціальної ролі предмета чи явища, які позначені цим словом у рамках окремої національної культури. При цьому соціальна значущість референта розуміється не в суб'єктивному аспекті, а в соціально-типізованому, як певна реакція носіїв мови на ті чи інші предмети і явища позамовної дійсності. Таку значущість референта закріплював фольклор, а літературні традиції зберегли її.

Проблема походження, виникнення символу, як і самої етнокультурознавчої лексики, достатньо у світовій та вітчизняній теоретичній думці не досліджена. Основоположними працями в галузі етнолінгвістики (на цей час уже міжгалузевої, за визначенням В. Жайворонка, дисципліни) можна вважати доробки мовознавців О. Потебні, М. Костомарова, В. Верещагіна, П. Чубинського, І. Нечуя-Левицького, М. Номиса, І. Франка.

У сучасній україністиці відомими є дослідження символів української мови В. Кононенка, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, М. Дмитренка А. Ажнюка, Р. Зорівчак, Н. Бабич та ін. Системний аналіз української символіки здійснено в нашій колективній праці «Словник символів культури України» (3-є видання – 2005 року).

Актуальною і малодослідженою досі вважається проблема етносимволу в контекстах кодування в мові народної пам'яті, вірувань і традицій, тому метою статті обрано етнолінгвістичний аналіз структури символу як носія світоглядного концепту нації, мовного образу народу в синхронному і діахронному аспектах.

Слово "символ" у сучасної людини викликає не тільки ряд абстрактних понять чи конкретних уявлень, асоціацій, образів, а й відчуття магічного, загадкового. А ще – відчуття безмежного в пізнанні макрокосмосу, довкілля і мікрокосмосу, внутрішнього світу.

Символ – потужна категорія культури, духовного розвитку, повсякденного спілкування. Нехтування символами в політиці, релігії, виробництві, торгівлі, освіті, побуті призводить до занепаду суспільства, етики, моралі, колективної та індивідуальної, до краху ідеалів загальнолюдських, національних, особистісних, до руйнування, а не творення.

Походження, еволюцію символу, фольклорної символіки О. Потебня пояснював через закономірності розвитку мови. Символізм, – писав учений, – від початків людської мови відрізняє її від звуків тварин і вигуків. Слово тільки тому орган думки і неодмінна умова всього подальшого розвитку світу й себе, що первісне є символом. Отже, "тільки з точки зору мови можна привести символи до порядку, що відповідає уявленням народу" [2: 200]. Оскільки внаслідок лексичного збагачення мови затемнювалося первісне враження, виникла потреба відновлення власного значення слова. Останнє і стало, вважає О. Потебня, однією з причин утворення символів [2: 200].

Символ є не лише стилістичною категорією, але й складовою культурно-історичного розвитку людства, пов'язаною з мовою, світоглядом, пізнанням світу. Власне, символ не тільки явище мови, міфології, але й частина усної художньої творчості в її родово-видових трансформаціях, жанровій специфіці, динаміці.

Етнокультурознавча лексика належить до сфери активного функціонування переважно в художньому, розмовному, частково публіцистичному стилях української мови, а слова-символи найчастіше вживаються в поетичній мові.

Етнокультурознавчі слова відображають національні особливості рідної мови. Саме їх упродовж століть намагалися знівечити, замовчати, вивести із активного словника, чіпляючи ярлик застарілості. Широке поле для етнолінгвістичних досліджень являють собою лексичний і фразеологічний мовні рівні. Саме на цих рівнях відбувається максимально виражений процес "консервації" семантичного змісту мовних одиниць. Автономність лексичних значень, що найбільшою мірою виявляється у власних і загальних

назвах, дозволяє окремому слову зберігати втрачені на інших рівнях мови риси й особливості, зокрема структурну будову, значеннєву сему, суть явища, що позначається словом, тощо.

Для наукового пізнання етносистеми певного народу, історичного аналізу мовного явища необхідна його ареальна характеристика, що відображається на лінгвістичній (етнологічній) карті або систематизована в інших параметрах. У такому дослідженні обов'язково фіксуються співвідношення лексичного центру і периферії, спільних і розірваних ареалів та мікроареалів, інтенференція мовних систем і їх дисперсія тощо. "Історичне прочитання" лінгвістичних і етнолінгвістичних карт такого типу складна, але важлива справа, що вимагає від дослідників відповідних знань, спеціальної методики і методології. Це рівною мірою стосується як дослідження мовних матеріалів, так і фольклорних та етнокультурних джерел, адже для визначення генезису й історії народної культури пропонована методологія необхідна більшою навіть мірою, ніж для розв'язання історико-лінгвістичних проблем. У першу чергу це стосується вивчення міфології. Більшість індоєвропейських мов мають відносно давню історичну фіксацію, тобто мали усну й писемну форми мови. Ранні письмові пам'ятки з міфологічними текстами є чи не єдиними історичними джерелами живих мов і етносів. Для їх вивчення застосовувалися й використовуються донині можливості морфологічного і синтаксичного опису їх структури, парадигматичного і синтагматичного плану змісту. В описі звичаїв і обрядів народу домінуючу роль виконує мовна (вербальна) система знаків, що презентує проблеми семантики, зміст обрядових одиниць. Вивчення вербальної системи етнокультури є одним із головних завдань етнолінгвістики, цей напрямок мовознавства сприяє розв'язанню цілого ряду проблем з етнографії при вивченні надбань етнокультури, духовної сфери народу в порівняльно-історичному та генетичному аспектах.

Етнолінгвістичні дослідження духовної культури дозволяють простежити її історію та еволюцію, вивчити джерела, адже

термінолексеми відображають ключові моменти обряду, ритуалу, вказують на міфологічні персонажі, предмети і дії.

Кожен народ як носій певної мови має власне уявлення про мовну картину світу. Досвід етносу збережений і відтворений у живій мові у вигляді усталених словесних формул, ідіом, зворотів, образів фольклору і символів. Поширеним є застосування прислів'їв і приказок для програмування і пояснення життєвих ситуацій. Мовні картини світу різних народів відрізняються через відмінності в ієрархії цінностей, що в них зафіксовані [4: 14-15]. Зв'язок мови й етносу тісний і багатогранний.

Знання мови народу тісно пов'язане не тільки з його культурою взагалі, а й з культурою поведінки зокрема. Мова є засобом ідентифікації для тих, хто нею володіє, а значить і системою символів, значень, цінностей, навколо яких консолідується людська спільнота, з чітко вираженими неповторними ознаками, властивими лише їй. Втрата мови призводить до деетнізації її носія - етнічної спільноти.

Осягнути глибину духовності народу можна тільки за умови глибокого вивчення витоків культури, законів, яким явища культури підпорядковані. Основою колективних форм існування наших предків були спільність території, мови, звичаїв, традицій. Як особистість, так і народ у ході еволюції і творення намагалися реалізувати свою сутність, неповторну духовну вартість. Узагальнені найважливіші ознаки дійсності формують у народній свідомості струнку систему цінностей, вивіреним поглядом на загальне й одиничне, де одиничне виступає невід'ємною частиною цілого. Тому розуміння душі народу починається з прилучення до витоків народної культури. Сподівання, надії, чекання втілювалися в давньої людини у зразки народної творчості, тобто віра в одухотворення природи, її персоніфікація, вияв особистого життя людини в подробицях довколишнього світу – це найголовніші причини перетворення фактів повсякденного досвіду в осягнення й осмислення основоположних знаків людського буття. Так у ході тривалої духовно-природної практики формувалося етнічне осердя нації. Крізь віки з покоління в

покоління передається безцінне надбання народного духу, аби народ завжди міг відчутти себе, за висловом І. Франка, „об'єднаним організмом”. Серед перших вивченням народної духовної культури займалися М. Сумцов, М. Драгоманов, П. Іванов, П. Єфименко, В. Гнатюк, В. Милорадович, Т. Рильський, але однією з найколеритніших постатей цієї плеяди був, без сумніву, П. Чубинський. Власні фольклорні-етнографічні дослідження та залучення порівняльного матеріалу роблять його праці енциклопедичним посібником народної духовної культури. Вихід у світ семи томів „Праці етнографічно-статистичної експедиції в Західно-Руський край” став визначним явищем у культурному житті українського народу, переконливо показавши світові самотність національної духовної культури. Характерною особливістю праці П. Чубинського є виняткова увага до народної термінології. Відчувається досвідчена рука вченого-діалектолога, який добре знає ціну народній термінології – одного з найважливіших джерел вивчення народного світогляду, побуту, вірувань, словесної творчості. П. Чубинський зафіксував фонетичні й етимологічні зразки народної мови, її колорит і соковитість, усе розмаїття українських говорів, а іноді – і найдрібніші особливості вимови. Учений детально описав звичаї і вірування українців, що стосуються неба, сонця, зірок, місяця, змін дня і ночі, води, вогню, туману тощо, обрядодії, які виконували певні ритуальні функції щодо світу тварин і рослин, духовності тощо, таким чином увіковічнивши коди української культури, зафіксовані в мовній сфері.

Під „кодом культури” науковці розуміють своєрідну духовну призму („сітку”), через яку нація сприймає навколишній світ, вивчає, класифікує й оцінює його. Коди культури народу співвідносні з найдавнішими архетипними уявленнями людини. Учені виділяють різні типи культурних кодів, зокрема соматичний, просторовий, часовий, предметний, біоморфний, духовний [1]. Соматичний код культури є одним із найдавніших, адже людина почала вивчати навколишній світ із себе. Це закономірно, адже для наших предків існували три основні об'єкти для вивчення й опису: 1) сама людина;

2) навколишній світ; 3) час. Соматичний код культури відображає символічні функції різних частин тіла людини. Наприклад, у ролі символу людини може вживатися голова, плече, рука тощо. Просторовий код відображає членування (поділ) простору в уявленні носіїв певного етногенезису (за тридев'ять земель, за морями-океанами, з голови до ніг, з ніг на голову, з дня на день, час від часу, до пори та ін.). Часовий код культури українського народу відтворює існування людини в часі, тому час людьми втрачається, програється, виграється, віднаходиться, тягнеться, підганяє, не рахується, убивається. Час класифікується народом лексемами година, пора, рік, місяць, тиждень, день, хвилина, секунда, вік, вічність, мить та ін. Предметний код культури пов'язаний з речами (предметами), що оточують людину, члена певної етнічної групи, зокрема в метрично-еталонній сфері людської діяльності. Предметний код культури народу тісно пов'язаний із духовним кодом, зокрема у сфері соціальних відносин. Наприклад, В. Колесов ототожнює поняття дім не тільки з будівлею, а й з людьми, що населяють його. У Давній Русі головним в образі дому було уявлення про господарство, про матеріальне багатство, забезпечення роду. В основі такого розуміння є не поняття про будівлю, а про те, що створене, нажите спільно для родини, яка живе під одним дахом [4: 211]. Значно пізніше В. Даль відзначав дім як „родной кров” з усім багатством, господарством, ріднею[там же]. Крім того, у слов'ян межі будинку, двору асоціювалися з поняттям „свого” у давній філософській боротьбі протилежностей. Українці здавна захищали межу будинку (двері, поріг) оберегами, охоронними знаками від „чужого”, „лихого”. Наші пращури вірили, що під порогом живуть „духи”, домові. Зовнішнім оберегом дому (хати) була призьба – символічне коло, що замикало простір хати, оберігало її від посягання злих сил. Біоморфний код культури пов'язаний із живими істотами, що населяють навколишній світ. Він відображає уявлення людей про світ тварин, рослин, алегоричні уживання назв тварин (бестіарій). Цей код указує на зоостереотипи, що існують у культурі українського народу. Наприклад, образи змії, коня, ворони, зозулі тощо. Люди звертаються

до образів тварин, щоб точніше охарактеризувати людину в складному соціальному контексті. Світ зооморфних стереотипів частково відображено у „Словнику символів культури України” [4]. Національна мова як етнокультурний феномен існує в людському суспільстві, від якого вона походить (рід, плем’я, народ, нація). Мова існує у свідомості членів суспільства, реалізується в процесі мовлення, зберігається в писемних мистецько-літературних зразках. У національній мові відображається знання народу про світ, про життя, тому людина пізнає оточення через призму мови.

Отже, мова – це генетичний код нації, який поєднує минуле із сучасним і спрямований у майбутнє. Складовими духовного коду культури є моральні цінності й еталонні зразки культури, зокрема такі як „добро і зло”, „добре-погано”, „плюс-мінус” тощо [1: 79]. Основи духовної культури зумовлюють наш побут, існування, поведінку, будь-яку діяльність, співжиття у соціумі. Коди культури створюють своєрідну систему координат, у якій відображаються еталони культури українського народу. Названі культурологічні номінації були предметом вивчення багатьох наук: сучасної української мови (загальнонавчана, емоційно-експресивна, діалектна лексика, ономастика, фразеологія), стилістики, діалектології, семіології, теорії і практики перекладу. Однак системного опису їх як специфічної мовностилістичної категорії ще не здійснено. Разом з тим, вважаємо, що лінгвокраїнознавство, українознавство, етнолінгвістика на сучасному етапі мають спиратися на виділений і всебічно описаний банк мовних знаків національної української культури, які відображають національно-мовну картину світу українців.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Рогач О. Етнос. Мова. Фразеологізм // Дивослово. – 1998. – №9. – С.14-15.
2. Словник символів культури України / За заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка, В. В. Куйбіди. – К: Міленіум, 2005. – 315с.

Кожуховська Л. Символи української мови як етнокультурний феномен // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. – Кіровоград, 2011. – Вип. 95 (1). – С. 52–56.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Івченко А. О. Словник стійких народних порівнянь / А. О. Івченко, О. С. Юрченко. – Харків : Основа, 1993. – 175 с.
2. Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити : посіб. / за заг. ред. О. Сербенської. – Львів : Світ, 1994. – 152 с.
3. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / Б. Антоненко-Давидович. – 4-е вид., перер. і доп. – К., 1997. – 252 с.
4. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посіб. / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 431 с.
5. Багмут А. Й. Звукове мовлення в ефірі // Інтоніаційна виразність звукового мовлення засобів масової інформації. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 65–124.
6. Багмут А. Й. Інтоніаційна виразність звукового мовлення засобів масової інформації / А. Й. Багмут, Т. О. Бровченко та ін. – К. : Наукова думка, 1994. – 190 с.
7. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. – К. : Вища шк., 1991. – 231 с.
8. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія : підручник / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – С. 300–308.
9. Блинова О. Є. Соціальні стереотипи як прояв соціального мислення / О. Є. Блинова // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Фенікс, 2014. – Т.11 ; Вип. 9. – С. 107–118.
10. Бондар О. І. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко та ін. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 368 с.

11. Борисюк І. В. Телебачення і радіо – дітям // Інтоніаційна виразність звукового мовлення засобів масової інформації. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 124–175.
12. Бровченко Т. О. Інтоніаційні особливості мовлення радіо і телебачення на матеріалі суспільно-політичного тексту // Інтоніаційна виразність звукового мовлення засобів масової інформації. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 7–48.
13. Бутиріна М. В. Явище стереотипізації у масовій комунікації / М. В. Бутиріна // поліграфія і видавнича справа. – 2007. – № 2 (46). – С. 13–20 [Електр. ресурс] // Режим доступу: <http://pvs.uad.lviv.ua/static/media/2-46/4.pdf>
14. Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови / М. М. Пилинський, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, К. В. Ленець та ін. – К.: Наук. думка, 1990. – 216 с.
15. Вихованець І. Р. «Розмовляймо українською»: мовознавчі етюди / І. Р. Вихованець ; післямова А. Загнітка. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2012. – 160 с.
16. Волощак М. Неправильно-правильно : довідник з українського слововживання: За матеріалами засобів масової інформації / Марія Волощак. – К. : Просвіта, 2000. – 128 с.
17. Грабовська І. Сучасні українці у дзеркалі чужих та власних стереотипів / І. Грабовська // Сучасність. – 2004. – № 9. – С. 138–147.
18. Дацишин Х. П. Типологічні різновиди усних публічних виступів / Х. П. Дацишин // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Вип. 1. – Харків, 2009. – С. 134–138.
19. Дацишин Х. Терміни «журналістська риторика», «риторика ЗМІ», «медіариторика»: до проблеми дефініції / Христина Дацишин // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – № 733 (Проблеми української термінології). – 2012. – С. 179–182.
20. Дмитровський З. Є. Телевізійна журналістика : навч. посіб. / З. Є. Дмитровський. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. – 208 с.

21. Єлісовенко Ю. Культура і техніка мовлення в телерадіожурналістиці / Юрій Єлісовенко // Стиль і текст. – 2001. – Вип. 2. – С. 169–170.
22. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови / С. Я. Єрмоленко ; Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
23. Завгородня Л. В. Природа стереотипу та стереотипні інновації у публіцистиці / Л. В. Завгородня // Семантика мови і тексту : зб. статей VI Міжнар. конф. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 197–201.
24. Капелюшний А. О. Стилістика. Редагування журналістських текстів / А. О. Капелюшний. – Львів : ПАІС, 2003. – 543 с.
25. Кожуховська Л. Символи української мови як етнокультурний феномен / Людмила Кожуховська // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. – Кіровоград, 2011. – Вип. 95 (1). – С. 52–56.
26. Колотілова Н. А. Риторика : навч. посіб. / Н. А. Колотілова – К. : Центр учб. літератури, 2007. – 232 с.
27. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 367 с. – (Альма-матер).
28. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология / В. В. Красных. – М. : Наука, 2002. – 198 с.
29. Кудіна Л. Мовна ситуація в Україні: думка молоді / Л. Кудіна, Н. Демчук, О. Кузьмич О. – К. : «Молодіжна альтернатива», 2007. – 45 с.
30. Лозко Г. Українські символи / Г. Лозко. – К. : Редакція часопису «Народознавство», 1995. – С. 5–15, 115–125.
31. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К., 2007. – 360 с.
32. Мірченко М. В. Основи екології української літературної мови: проблеми, можливості, перспективи / М. В. Мірченко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2014. – Вип. 50 ; Серія «Філологічна». – С. 16–19.
33. Мовні конфлікти і гармонізація суспільства : матеріали наук. конф., 2001 р. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. – 222 с.

34. Олійник О. Б. Основи ораторської майстерності : навч. посіб. / О. Б. Олійник. – К. : Кондор, 2010. – 181 с.
35. Олійник О. Б. Риторика : навч. посіб. / О. Б. Олійник. – К. : Кондор, 2009. – 170 с.
36. Онуфрієнко Г. С. Риторика : навч. посіб. / Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр учб. літератури, 2008. – 592 с.
37. Павличко Д. В. Поетичний вступ до поеми «Мойсей» Івана Франка / Дмитро Васильович Павличко. – Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 2001. – 32 с. : 1л. портр. – (Doctor Honoris Causa).
38. Пентилюк М. І. Ділове спілкування та культура мовлення : навч. посіб. / М. І. Пентилюк, І. І. Маруніч, І. В. Гайдаєнко. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – С. 11–12.
39. Пономарів О. Культура слова. Мовностилістичні поради : навч. посіб. ; 2-ге вид., стереотип. / Олександр Пономарів. – К. : Либідь, 2001. – 240 с.
40. Радевич-Винницький Я. Двомовність в Україні: теорія, історія, мововживання : [монографія] / Ярослав Радевич-Винницький. – К. ; Дрогобич : Посвіт, 2011. – 590 с.
41. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування : навч. посіб. / Я. К. Радевич-Винницький. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2006. – 291 с. – (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
42. Риторика : навч.-метод. посіб. з курсів «Основи риторики» та «Професійна риторика» / укл. І. І. Гузенко. – Львів, 2014. – 328 с.
43. Рогач О. Етнос. Мова. Фразеологізм / О. Рогач // Дивослово. – 1998. – №9. – С. 14–15.
44. Сабліна С. В. Сучасні мовознавчі проблеми дослідження українського мовного етикету [Електр. ресурс] // Режим доступу: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/2783.pdf>
45. Сваричевська Л. Концепт символу в українській мовній картині світу / Лідія Сваричевська // Вісник Львівського університету. Серія філол. – 2004. – Вип. 34 ; Ч. І. – С. 372–378 [Електр. ресурс] // Режим доступу: <http://www.anthropos.lnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1057/1/372-Stankevych.pdf>

46. Сербенська О. А. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей / О. А. Сербенська, М. Й. Волощак. – К. : Вид. центр «Просвіта», 2001. – 204 с.
47. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. / О. А. Сербенська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.
48. Скляренко В. Г. Історія українського наголосу: Іменник / В. Г. Скляренко. – К. : Наук. думка, 2006. – 711 с.
49. Словник символів культури України / За заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка, В. В. Куйбіди. – К. : Міленіум, 2005. – 315 с.
50. Струганець Л. В. Культура мови : словник термінів / Любов Василівна Струганець. – Т. : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 88 с.
51. Струганець Л. В. Теоретичні основи культури мови : навч. посіб. для студ. філол. фак. вузів України / Любов Василівна Струганець ; Тернопільський держ. педагогічний ін-т. – Т. : [б.в.], 1997. – 96 с.
52. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис : підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева – К. : Знання, 2010. – С. 150-153.
53. Сучасна українська літературна мова : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / ред. М. Я. Плющ. – 6-те вид., стереотип. – К. : Вища школа, 2006. – 430 с.
54. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; Інститут української мови. – К. : Наук. думка, 2015. – 288 с.

Навчально-методичне видання

Савчук Руслана Любомирівна

Культура усного публічного мовлення

Хрестоматія

для студентів II курсу
спеціальності «Журналістика»

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76025